

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

KONFRONTACE REALITY A FIKCE V DÍLECH KARLA
VÁCLAVA RAISE S PŘIHLÉDNUTÍM K OBLASTI TRHOVÉ
KAMENICE

Confrontation of Facts and Fiction in Karel Václav Rais Writings
Taking Account of Trhová Kamenice Region

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Autor diplomové práce: Jiří Kuban
Jožky Jabůrkové 277, Pardubice, 530 09

Obor studia: český jazyk – dějepis
Typ studia: prezenční

Rok dokončení diplomové práce: 2009

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

V Pardubicích 18. 11. 2009

Jiří Kuban

Poděkování

Rád bych poděkoval paní prof. PhDr. Dagmar Mocné CSc. za vedení, usilovnou pomoc a značnou dávku trpělivosti, díky které se mi podařilo dokončit tuto diplomovou práci.

Poděkování patří také Muzeu v Trhové Kamenici, které mi umožnilo přístup do svých sbírek.

Firmě PLANstudio spol. s.r.o. děkuji za svolení s použitím jejich mapových podkladů pro závěrečnou část mé práce.

Obsah

Poděkování	3
Obsah	4
1. Úvod.....	5
2. K. V. Rais a Trhovokamenicko	6
2.1. <i>Raisovy učitelské začátky</i>	6
2.2. <i>Dopis K. V. Raise trhovokamenickým občanům</i>	8
3. Počátky realismu.....	10
3.1 <i>Počátky realismu ve světě</i>	10
3.2 <i>Realismus v české literatuře</i>	12
4. Tvorba K. V. Raise	15
4.1 <i>Vývoj tvorby K. V. Raise</i>	15
4.2 <i>Raisův fikční svět a jeho vztah k realitě</i>	21
4.2.1 <i>Deskripce prostředí</i>	21
4.2.2 <i>Charakteristika postav</i>	22
4.2.3 <i>Časový rámeček</i>	24
4.2.4 <i>Reálnost příběhu</i>	26
4.2.5 <i>Raisovy odkazy na literární díla jiných českých autorů</i>	26
4.3 <i>Polarita Raisových idylických a tragických povídek</i>	28
5. Realita a fikce v povídkách Špačci a Káča.....	30
5.1 <i>Rozbor povídky Špačci</i>	30
5.1.2 <i>Reálný základ povídky Špačci</i>	35
5.1.3 <i>Fotografie mapující Raisovu povídku Špačci</i>	38
5.2 <i>Povídka Káča</i>	40
5.2.1 <i>Stručný obsah</i>	40
5.2.2 <i>Rozbor povídky Káča, komparace reality a fikce</i>	43
5.2.3 <i>Fotografie k povídce Káča</i>	45
6. Rozbor memoriální práce <i>Ze vzpomínek</i>	46
6.1 <i>Shody a rozdíly v zobrazení místních reálií</i>	51
6.2 <i>Přílohy k dílu Ze vzpomínek</i> :	56
7. Drobnější díla vztahující se k Trhové Kamenici	60
7.1 <i>Povídka Matka a děti – stručný obsah a rozbor</i>	60
7.2 <i>Povídka Pro číslo – obsah a rozbor</i>	62
8. Raisovo dílo a dnešní škola	64
9. Závěr	66
10. Katalogizace předmětů připomínajících pobyt K. V. Raise v muzeu v Trhové Kamenici	67
11. Mapy vztahující se k tvorbě K. V. Raise.....	73
11.1 <i>Stopy připomínající hrdiny Špačků</i>	78
12. Seznam použitých pramenů a odborné literatury	79
13. Resumé	80
13. 1 <i>Klíčová slova</i>	80

1. Úvod

Karel Václav Rais patří k realistickým prozaikům, kteří se rádi opírali o důvěrnou znalost konkrétního prostředí; realie odpozorované ze života ovšem ve svých dílech nepoužívali mechanicky, nýbrž přizpůsobovali je svým uměleckým záměrům. Platí to i pro Raisovu inspiraci Trhovou Kamenicí a jejím okolím, regionem, v němž po jistý čas působil jako učitel.

Vzhledem k tomu, že i já mám k tomuto kraji úzký osobní vztah, zajímala mě povaha této Raisovy inspirace: do jaké míry ve své tvorbě místní realie zužitkoval, jak, popř. proč je pozměňoval a jaké kvality jeho důvěrná znalost místní topografie, zvyků a obyvatel přináší jeho prózám. Vzhledem k tomu, že v tomto regionu – podobně jako můj spisovatelský předchůdce – rovněž učitelsky působím, může se podniknuté srovnání reality s Raisovou uměleckou fikcí stát východiskem pro přiblížení tohoto spisovatele dnešním dětem žijícím v kraji, který se i jemu, byť jen načas, stal domovem.

Byla vybrána pouze díla, která se vztahují k okolí Trhové Kamenice a městu samému. Domněnka, že se ke kraji trhokamenickému bude vztahovat značné množství děl, se vyjevila jako nesprávná. Nakonec se ukázalo, že děl, které se vztahují k prostředí Trhové Kamenice, je přibližně tucet. Většina z nich nebyla bohužel pro tuto práci použitelná, protože v nich sice byla pojmenována Trhová Kamenice, ale většinou zde sloužila jen jako rámeček děje. Chybělo zde zachycení podoby kraje. Tato díla se převážně zaměřovala na příběh, který vypráví někdo, kdo se vrátil domů do Trhové Kamenice nebo okolí. Druhým případem byla díla, kde bylo opět zmiňováno trhokamenické okolí, ale opět sloužilo jen jako rámeček a většinou zde byl popisován život na vesnici a lidové zvyky. Tyto popisy byly tak obecné, že se daly vztáhnout na život kdekoliv na venkově v 19. století. Opět tedy nebyly použitelné ke splnění cíle diplomové práce. V této práci lze nalézt díla, která se vztahují k Trhové Kamenici a současně je v nich Raisem popsána realita, kterou je možné konfrontovat.

Součástí diplomové práce jsou i kapitoly, které se nevyjadřují přímo k dílu tohoto spisovatele, ale nutně souvisejí s danou problematikou. Z tohoto důvodu je část práce věnována i samotné osobě tohoto literáta, realismu jako uměleckému směru, možným fikčním světům atd.

2. K. V. Rais a Trhovokamenicko

2.1. Raisovy učitelské začátky

Karel Václav Rais působil v Trhové Kamenici čtyři a půl roku a tento kraj pro českou beletrii objevil. Do této doby nebylo v české literatuře beletristického díla, které by zachycovalo zasněnou krásu zapadlého Trhovokamenicka a těžký život jeho lidu, opomenutého, odstrkovaného a snášejícího hrdě každodenní útrapy.

Ještě před maturitou vyzval Raise ředitel Učitelského ústavu v Jičíně Ferdinand Macháček, který rok před tím byl okresním školním inspektorem v Chrudimi, aby si zažádal o učitelské místo na čtyřtřídní škole v Trhové Kamenici, kde byl řídícím učitelem Macháčekův bratr Václav. Rais byl návrhem svého ředitele přímo zdrcen, zvláště když si našel na mapě Trhovou Kamenici, o níž do té doby nikdy neslyšel. Na radu svých rodičů však řediteli vyhověl a během prázdnin se setkal i se svým novým nadřízeným Václavem Macháčkem, který byl u bratra na návštěvě. V polovině srpna přišel Raisovi dekret z Chrudimi. Rais se jel ještě před svým nástupem na nové působiště podívat. Dojel vlakem do Hlinska a odtud se vydal pěšky do Trhové Kamenice. Zastavil se na horní straně rozlehlého náměstí, tam, kde dnes stojí od roku 1928 památník s fajánsovou deskou. Rozhlédl se po městě a dosti neradostně se vrátil zklamaný domů a v zoufalství napsal řediteli Macháčkovi dopis, že do Trhové Kamenice nepůjde. Ředitel odpověděl klidně a srdečně, a to rozhodlo. Před 15. zářím 1877 se Rais stěhoval do Kamenice.

První Raisův byt byl v prvním patře domu č. 6, jenž patřil krejčímu Linhartovi. Pokoj byl dosti velký, měl však tenké stěny a byl dosti studený. Později se ubytoval v pěkném pokojíku v 1. patře zájezdního hostince na dolním konci náměstí proti kostelu. Zde onemocněl akutním kloubovým revmatismem.

Co se školy týká, tam byl Rais spokojen. Tehdy měla čtyři, třídy a dívčí pobočku ve třídě čtvrté, v té právě Rais vyučoval. Tato třída byla umístěna v prvním patře nárožního domu kupce Celara na dolním konci náměstí. V tomto domě Rais nakonec také bydlel.

Učitelský sbor v Trhové Kamenici a oba kněží, farář Chvála i kaplan, žili ve výborné shodě. Traduje se říkanka, kterou v té době vymyslel jakýsi čtverák a v níž jsou zachycena jména učitelů. „*Starosta se roztočil, vzal za kličku a šel na rajs.*“ Učitelé se jmenovali Starosta, Roztočil, Klička¹ a Rais. Dále sbor doplňovali řídící Macháček a učitelka ženských ručních prací Karlička Burešová.

---

¹ Jméno tohoto učitele je zmiňováno i v povídce Káča.

V domě, kde měl K. V. Rais svou třídu, bydlela i učitelka K. Burešová. Karlička byla veselá blondýnka drobné postavy, o rok starší než byl on. Mezi mladými lidmi se vyvinula idylická láska, jež však skončila tragicky. Roku 1880 onemocněla slečna Karlička tuberkulosou, nemocí, která ji již kdysi připravila o matku. Rais jí našel nový byt, pěkný a slunný, zajistil k ošetřování doktora Antonína Breberu, ale i tak Karlička Burešová zesnula 6. června 1881 ve věku 23 let a 5 měsíců.

Za Raisova pobytu nastal v Trhové Kamenici kulturní rozkvět. Rais se zasloužil roku 1881 o založení besedy Neruda. Působišťem besedy se stal formanský hostinec U Knížete. Sám Neruda dal souhlas k použití svého jména jako názvu besedy, i když nerad. Když Rais psal Nerudovi první dopis o svolení k pojmenování spolku Nerudovým jménem, byla básníková odpověď takováto: *„Co jste si nešťastného vzpomněli s tím Nerudou. Věřte, že co zde řeknu, není žádná strojená skromnost, nejsem žádnou mužskou koketou. Ta celá věc ale běží veškerým mým životním a českým náhledům proti srsti. Za celé čtvrtstoletí své činnosti převzal jsem jen dvě hodnosti: sekretářství výboru Národního divadla a před třemi lety předsednictví Spolku žurnalistického. Nesmírně vděčně a rád přenechával jsem jiným radost z voleb a hodností, vždyť tak mnohý by ani ničeho nepodnikl, kdyby nebyl vyznamenán. U nás je však toho oslavování živých, toho vynášení autorit do závratných výší tak mnoho, že člověku až nechutno. Proč jste nezvolili někoho ze zesnulých? Snad jiné vám krajinsky bližší? Předložte sobě ještě jednou dvě věci: a) že neradno volit jméno někoho dosud – bohudíky - žijícího, b) že jméno, slovo či název „Neruda“ není ani pěkné. Kdo ví, zda by členy spolku někdy nemrzelo, kdyby jim někdo posměšně říkal kdy „nerůd“. Zvolíte-li jméno jiné, dám rád dvacet zlatých na účely vašeho spolku. Uplácím vás, jak vidíte. Prosim, dobře rozvažte, změňte úmysl svůj, aby nastávajícímu spolku neškodilo nic. Pak mi dejte vítanou zprávu, že mohu příspěvek vám zaslati.“* (kopie, Muzeum v Trhové Kamenici)

Trhovokameničtí se však nevzdali a Rais poslal Nerudovi druhý dopis, v němž mimo jiné uvedl, že básníkovo jméno v názvu spolku bude pro všechny jeho členy velkou vzpruhou i závazkem k dobré kulturní práci. Neruda byl tímto dopisem dojat a ač nerad, svolil. Zaslal spolku svůj portrét, který po celou dobu existence spolku byl uchován ve spolkové místnosti. Rovněž přislíbil návštěvu Trhové Kamenice, ke které však již nikdy nedošlo.

V roce 1882 opouští K. V. Rais Trhovou Kamenici a odchází do osm kilometrů vzdáleného Hlinska. V témž roce si také bere za manželku učitelku z Trhové Kamenice Marii Hroznou, která nastoupila za nemocnou Karličku Burešovou (svatba se konala již v Hlinsku). Z Hlinska občas navštěvoval své první působišťe.

Po přestěhování do Prahy navštívil Trhovou Kamenici K. V. Rais již jen jedinkrát, dva roky před svou smrtí, dne 5. července 1924, se svou vnučkou a malířem Adolfem Kašparem. Zastavili se tu při cestě do Kameniček, kde si

Adolf Kašpar chtěl zhotovit náčrty k ilustracím Raisova Západu. Tyto ilustrace však, nutno podotknout, byly kritikou odsouzeny jako nepřiliš zdařilé. Sám malíř to tehdy zdůvodňoval tím, že se s krajem nedokázal sžít a že nechápe, co na něm zaujalo Antonína Slavíčka.

2.2 Dopis K. V. Raise trhovokamenickým občanům

Trhová Kamenice je městečko na úpatí Železných hor v údolí řeky Chrudimky. Před padesáti lety jmenovalo městské zastupitelstvo spisovatele Karla Václava Raise čestným občanem svého města. V té době žil spisovatel již v Praze a zaslal do Trhové Kamenice dopis, kde píše:

Velectění pánové!

Zpráva, že jste mne jednomyslně jmenovali čestným občanem svého starobylého a půvabného města, velmi mne překvapila, dojala, potěšila a děkuji Vám za to, co nejvroucněji a nejsrdečněji. Všecky teplé vzpomínky z mladých let se ve mně při té zvěsti ozvaly.

Bylo to v září r. 1877, kdy jsem do Trhové Kamenice přišel, ale vše dosud v mé mysli žije, jako by to bylo nedávno. Kamenice byla mým prvním působištěm a když jsem v ní nastoupil, nebylo mi ani úplných 19 let. Přišel jsem přímo k Vám z domova, z krajiny jiné, ale Kamenice s okolím stala se mi brzy velice milou a nerad jsem se s ní po pŕlpátém roce loučil. To mohu poctivě říci, že jak ve škole, tak mimo ni, konal jsem u Vás povinnost svou rád a opravdu nadšeně a doufám, že žactvo moje i ostatní současníci na mne dobře vzpomínají. To, že jste mne přijali mezi své občany, je mi toho důkazem největším a vážím si toho velmi.

S radostí jsem vždy čítal, že beseda „Neruda“, jež byla mou myšlenkou, pro niž jsem vypracoval stanovy, dal jí jméno a byl jejím prvním jednatelem, dosud je pilně činná a že na mne nezapomněla.

Před vojnou jsme se chystali, že se k Vám podíváme, ale potomní zlá léta nám ten úmysl překazila; padala na mne rána za ranou, jedna krutější než druhá. Ztratil jsem i drahou ženu, již jsem také v Trhové Kamenici poznal, odtud si ji odvedl a jež potom věrně šla po mém boku, jsouc mi v práci posilou. Tenkrát před vojnou jsme se na návštěvu těšili, dnes se však bojím, že by pohled na milá mi místa a všecky při tom vzpomínky probudily jen smutek a stesk. Kdož by se tomu divil?

Vzpomínám na Vás, vzpomínám na všecky, jež jsem kdysi znával a přeji Vám všem, přeji Vašemu městu, jehož obraz od Frant. Kavána visí mi stále před očima, krásný, šťastný, nový život i rozkvět v osvobozené vlasti.

Prosím, zachovejte mne i v budoucnu v dobrých vzpomínkách!

Vám oddaný

Karel Václav Rais

Když přijdete dnes do Trhové Kamenice, můžete se přesvědčit, že se zde na K. V. Raise nezapomnělo. Na místní základní škole je nad hlavním vchodem zasazena kamenná deska s nápisem, že zde Rais působil, ve škole uchovávají reliéf z bílého mramoru s Raisovou podobiznou, který daroval škole akademický malíř František Kaván za svého pobytu ve Svobodných Hamrech. Před školou u silnice v horní části rozlehlého náměstí se nachází mezi lipami žulový památník, kde na černé fajánsová desce stojí:

Miláček čtenářstva a básník drsné krásy našich hor

Karel V. Rais

od r. 1877 – 1882 učil zde naše děti milovat vlast a pravdu
a vedl lid k osvětě.

„Letos je tomu již devadesát let, co v Trhové Kamenici založil mladý učitel Rais osvětovou vzdělávací besedu „Neruda.“ A jeho odkazu jsou občané Trhové Kamenice věrní. V osvětářské činnosti pokračují stále a stejně jako tenkrát je i dnes vedoucí úloha výsadou učitelského sboru“.² (neznámý tisk, archiv Krajské knihovny Pardubice)

---

² Citace z tisku. Tisk nelze blíže určit, neboť se jedná o citaci z výstřižku neurčitelných novin. In. Novinový archiv Krajské knihovny v Pardubicích.

3. Počátky realismu

3.1 Počátky realismu ve světě

Pokusy o reálné zobrazování skutečnosti můžeme v literatuře pozorovat již od jejích úplných počátků. První pokusy můžeme najít už u starých Egyptanů i u řeckých a římských klasiků³. Od těchto autorů pak přebírá tyto myšlenky i renesance a klasicismus, kde se reálné zobrazování uplatňuje hlavně v zachycení postav typizujících některé lidské vlastnosti⁴. Jisté realistické prvky můžeme najít i u některých osvícenců a dokonce i u některých romantiků, hlavně v otázkách mezilidských vztahů⁵. Než se v literatuře objeví prvky směru, který nazýváme realismus nebo dokonce kritický realismus, je nutné, aby uplynulo celé 18. a část 19. století, které svým průběhem pomůže zformulovat tento směr tak, jak je vnímán dnes.

Za úplný počátek realismu lze považovat již osvícenecké hnutí, které sice neovlivnilo široké vrstvy obyvatel, ale které podpořilo rozvoj přírodních věd. Za jednu z dalších příčin realistických tendencí lze považovat i průmyslovou revoluci. V tomto období dochází k příchodu prostších vrstev do měst. Tyto tzv. nižší vrstvy začaly osidlovat městské periferie a tím začaly měnit i městskou společnost. Zároveň se pro tyto vrstvy stalo dostupné i vzdělání. Negativem byla těžká práce v náročných podmínkách, která byla často provázena bídou a hladem. Z této nelehké situace obyvatel pak pramenil rozvoj kriminality a prostituce. Obecně dochází k pádu tradičních jistot, jako byla například víra nebo vztah k půdě. V důsledku tohoto propuká v Evropě vlna revolucí, nejdříve v roce 1830, poté 1848. Právě tyto revoluce se snaží odstranit staré „zkostnatělé“ pořádky. Vznikají i tajné anarchistické a konspirační spolky jako např. Mladá Evropa v roce 1834. Mottem těchto organizací je většinou boj za lidská práva za použití jakýchkoliv prostředků. Všechny tyto problémy již zcela očividně naznačovaly, že staré způsoby řešení problémů nefungují, že je potřeba sáhnout k novým způsobům řešení, založeným na racionálním myšlení. Tato doba je proto živnou půdou pro značné množství politických a sociálních teorií. Tyto teorie byly většinou dosti utopické, ale existovaly mezi nimi výjimky jako např. Darwinův evolucionismus. Většina těchto teorií se zakládala na utopických ideálech sociálně spravedlivé společnosti, jako příklad poslouží Marxův a Engelsův historický materialismus. Ačkoliv byly tyto teorie zaměřené na proletariát, většinou se je nepodařilo právě díky proletariátu prosadit. Nešlo o to, že by je

---

³ Nápodobou skutečnosti se zabýval ve svých dílech např. Aristoteles nebo Auerbach ve své *Mimesis*.

⁴ Např. Shakespeare, Molière,...

⁵ Např. A. S. Puškin – E. Oněgin bývá vnímán jako dílo spíš realistické než romantické.

proletariát nepřijal, ale o jeho nedostatečnou organizovanost, a tudíž neschopnost prosadit tyto teorie ve větším měřítku. Úspěch v oblasti sociálních problémů začíná slavit až liberalismus po roce 1848, kdy si lidé začínají uvědomovat, že je potřeba se odklonit od anarchistických a utopických teorií a zavést skutečně fungující právní, hospodářský a politický systém. Výraznou úlohu v tomto procesu sehrávají intelektuální vrstvy, především spisovatelé, kteří svými díly upevňují národní povědomí, politickou svébytnost národa a v neposlední řadě zušlechťují a vyzdvihují národní jazyky. Toto je živnou půdou pro vznik nového směru - realismu.

Na počátku 19. století musíme hovořit ještě o tzv. raném neboli naivním realismu. Jeho autoři vycházejí především z osvíceneckých představ o zákonitostech společenského vývoje. Základem je, že chtějí ukazovat svět pravdivě, tedy v jeho kruté surovosti, chtějí ukázat to, jak je jednotlivec ubíjen silnějšími sociálními skupinami a tím spustit, vyburcovat očistné tendence uprostřed společnosti. Zobrazení bývá tudíž prosté jakéhokoliv symbolu a alegoričnosti.

Velký vliv na rozvoj realismu měla pozitivistická filosofie v čele s Augustem Comtem⁶. Šlo zde o prosazování exaktních postupů, které se uplatnily ve společenských vědách a braly v potaz pouze smysly, zkušenosti nebo experimentem ověřená fakta. Pro toto období je také charakteristický velkorysý, souhrnný pohled na člověka a na jeho místo ve společnosti. Od těchto idejí není daleko ke kritickému realismu, který zachycuje život lidí, hlavně nižších vrstev, absolutně bez přikrašlování, ale zároveň co nejbarvitěji. Tito autoři rovněž tvrdě kritizují vládnoucí aristokratické poměry a staví se na stranu demokracie a spravedlnosti. Symbolem této doby se stává jedinec, ničím výjimečný, který je zástupcem své sociální skupiny. Je zkoumáno nitro tohoto hrdiny a on sám je zpodobňován v různých životních etapách, je vrhán do rozmanitých životních situací. To vše lze pozorovat díky rostoucí víře v lidské, smysly poznatelné vnímání a díky víře v neměnnost okolního světa. Realistům zároveň nešlo o absolutní pravdivost nebo jakousi dokumentárnost. Důležitá byla hodnověrnost, díky které se poukázalo na problémy současného světa. Pak bylo nutné doufat, že díky uveřejnění se tyto problémy třeba vyřeší. Proto se ani hlavní hrdina neodlišuje od svých čtenářů, splývá s nimi, řeší stejné problémy jako oni. Z tohoto pochopení vycházel např. i Hippolyte Taine, který povýšil kritický realismus až na filosofický směr. Vycházel z předpokladu, že každé dílo je odrazem reality a díky tomu je odrazem společnosti i toho, čím je autor, zástupce sociální skupiny, ovlivňován. A proto když lze zkoumat autora jako zástupce skupiny, prostřednictvím jeho díla lze zkoumat celou společenskou skupinu.

---

⁶ Důležitý byl odklon od poznávání závislého na metafyzice nebo teologii a příklon ve víru v člověka.

Obdobný pokus spojit filozofii s literaturou prokázal Ferdinand Brunetiére, který dokazoval spojitost darwinismu a vývoje forem literatury. Brunetiére se domníval, že také literatura má své vývojové etapy a každá literární forma poté, co dosáhne svého vrcholu, upadá a zaniká.

Záměrem většiny autorů ovšem není filozofie, ale předložení nějakého reálného problému. Autoři se snaží stát záměrně jakoby mimo dílo, používá se er-forma atd. Ale ve skutečnosti ovlivňují své dílo už volbou námětů, promluvami postav, jazykem postav atd.

Pro realistické dílo je důležitá právě volba jazykových prostředků. Pro onen reálný dojem příslušníka z jisté sociální skupiny je typické používání i např. slangu, hovorového jazyka nebo dialektu. Jazyk se tak stává jedním z nejdůležitějších prvků v tvorbě realistického díla. Dalším důležitým prvkem je to, že se charaktery jednotlivých hrdinů v průběhu díla mění. Jsou závislé na situacích, do kterých je autor staví. Zároveň nám i tímto autor vnucuje svůj „nezávislý soud“ o jednotlivých postavách, které se přetvářejí a ovlivňují čtenáře.

Nejprosazovanějším realistickým žánrem se stává román, ve kterém je dostatečný prostor na dějové zápletky a vývoj postav. Dále následuje povídka. V ostatních literárních žánrech se realismus projevuje také, ale ne tak úspěšně jako v románu a v povídce. To je dáno hlavně tím, že tyto dva žánry dávají dostatečný prostor k realistické tvorbě. Kolébkou realismu se stávají země jako Anglie, Francie a Rusko. České země si na svoji vrcholnou realistickou éru budou muset ještě dalších padesát let počkat.

Tyto obecné rysy se projevují výrazně v zobrazení prostředí. Realismus vychází z konkrétní znalosti určitého regionu. Autor se inspiruje vlastními zážitky, postřehy a vjemy. Zachycuje region v určité době a blíže určeném sociálním stavu. Vytváří literární „fotografii“ určitého prostředí, která se zachová i pro následující generace. Zároveň realisté bazírují na ověřitelných údajích, které s oblibou vkládají do děl. Zachovávají místní jména, odkazují na obecně známé skutečnosti a události, inspirují se skutečnými postavami atd. Vhodné je pro ně cokoli, co dodá dílu na autentičnosti. Právě proto v zobrazení prostředí bývá kladen důraz na konkrétnost, věcnost, přesnost, atd.

3.2 Realismus v české literatuře

Tímto uměleckým směrem jsou ovlivněni hlavně autoři, jejichž tvorba začíná v 80. letech 19. století. Jejich hlavním posláním bylo posilovat mravní sebeuvědomování národa. Do této doby spadá boj o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského a neustálé tahanice mladočechů se staročechy. Autoři jsou z těchto neustálých sporů značně unaveni, a proto vítají nástup hnutí politického realismu v čele s T. G. Masarykem. Zároveň se

těmto literátům otevírají časopisy jako Čas, revue Naše doba, Světozor nebo Květy.

Hlavní spory o umělecký realismus probíhají okolo roku 1890. Realisté horlí proti obecnosti, patosu a zbytečnému historismu. Jejich hlavním cílem bylo sblížit literaturu se všedním současným životem. Dle Otakara Hostinského tato literatura zároveň neměla podlehnout zbytečné dokumentárnosti, ani pouhému pozorování detailů. Nejdůležitější vlastností nebyla pravdivost⁷, ale věrohodnost. Dle Huberta Gordona Schauera bylo úkolem realismu nenásilnou formou podporovat českou emancipaci.

Do centra pozornosti realistů se tak dostává člověk. Pozornost se odklání od obecnosti k subjektu. Toto bylo dáno i tím, že většina realistických autorů se neživila pouze psaním, ale měli své civilní zaměstnání. Zároveň mezi obyčejnými lidmi hledali realisté své adresáty. Bylo proto nutné psát o běžném životě, o normálních lidech, se kterými se mohl čtenář ztotožnit. Bylo by kontraproduktivní zvýrazňovat své dílo příliš po stránce umělecké a filologické. Realisté rádi zdůrazňovali poznávací hodnotu svého díla a podněty přespříliš umělecké nebo výchovné se snažili skrývat. Účelem bylo vsadit na životní praxi čtenářů, na jejich předpokládané hodnotové orientace a na schopnost vlastního úsudku. Typická realistická postava je člověk trpělivý a trpící, který je schopen se na poslední chvíli vzepřít zlu a cizí vůli. I tak se autoři snaží ovlivňovat čtenářův úsudek, ale bez čtenářova vědomí. Zde dochází k drobnému střetu, protože realisté navenek rádi působili nestranně, neutrálně a věrohodně. Pro vlastní autorův názor nemělo být v podstatě místo. Dále začíná do literatury pronikat vlna filosofického pozitivizmu. Ten zdůrazňuje hlavně smyslové poznání a možnost individuálního jednání. Kromě toho autoři pracují s prvky determinismu, kdy hlásají, že život člověka je dán jeho povahou a okolnostmi okolo něj. Jedná se o jakousi formu predestinace.

V 90. letech se začínají do realistického díla vkrádat prvky psychologie. Tento psychologický realismus se zaměřuje na zvýraznění detailu a vnímání subjektu zevnitř. Důležitou roli hrají zkratka a náповěda.

Všechny tyto podněty vnesly nové prvky do české literatury. Právě všednost až banálnost realistických látek úspěšně obnovovala důvěru v českou literaturu a přiváděla lidi ke čtenářství, neboť všichni čtenáři znali důvěrně problémy svých literárních hrdinů, tím pádem je snadno chápali. Novým prvkem byla také nedůvěra k událostem starším více jak sto let. Z této doby nemohl autor již znát pamětníků, a proto nemohl vystupovat jako pouhý pozorovatel. Jestliže se autor uchýlil k látce starší, většinou si historickou skutečnost upravoval k obrazu svému. Realistický autor vystupoval spíše jako malíř, který čtenáři nabídl obraz, který pouze převedl do textové podoby. Realistům se také podařilo zrelativnit hodnotu věcí. Ukázali, že hodnoty jako

---

⁷ Je myšlena pravdivost ve smyslu nápodoby, jinak pravdivost uznávána byla.

malý – velký, důležitý – nedůležitý jsou pro každého jedince individuální, a tudíž nepodstatné. Další specialitou realistů byl pohled na postavu z více úhlů. Autorova postava mohla mít o sobě své mínění, o kterém se domnívala, že je správné. Zároveň byla autorem konfrontována situacemi, v kterých se nacházela a celkově byla determinována příběhem. Čtenář mohl pozorovat, v jak reálné iluzi postava žije.

Zvláštní je též práce autora s jazykem. Autor jakoby svou přítomností dodává příběhu na pravdivosti, ale zároveň musí být v textu neviditelný, aby byla zachována jeho neutralita. Postavy díky tomu mluví jazykem, který dokládá jejich sociální původ a celkově je dotváří. Výjimkou proto nejsou prvky lidové řeči, archaismy a dialektismy. Toto je způsob realistických autorů, jak dodat příběhu na autentičnosti. Tento způsob obohacuje prvky literatury, neboť autor se nemusí striktně držet linie spisovné češtiny. Je mu dána možnost, jestliže jeho postava pochází ze společenské spodiny, využívat prvků argotu nebo pochází – li z venkova, užít nářečních prvků.

Oblíbenými náměty byly venkov a Praha. Venkov pojímali realisté dvojím způsobem. Za prvé to byl pro ně nedotknutelný zdroj čistých morálních kvalit a zároveň bašta pravého češství. Za druhé jejich venkov prochází rozkladem, vztahy mezi lidmi krachují, ale i tak je to zdroj budoucí národní obrody. Město realisté příliš nemilují, je pro ně symbolem zkaženosti. Výjimku tvoří pouze Praha, neboť je to vzpomínka slavných časů a živé historie národa.

Největšího rozkvětu v této éře dosáhla povídka z venkovského prostředí, pouze někteří autoři si troufli na román nebo dokonce románovou kroniku. Velkými autory jsou např. Tereza Nováková, Antal Stašek, Jan Herben, Karel Václav Rais⁸ a další. V pozadí nezůstává ani realistické drama. V tomto případě je nutné vyzdvihnout hlavně Gabrielu Preissovou nebo bratry Mrštíky. Obecně nutno podotknout, že úspěch slavila díla, která navazovala na již zdomácnělou klasiku – Povídky malostranské Jana Nerudy nebo Babičku Boženy Němcové. Poezie se v duchu realismu příliš neprosadila.

---

⁸ K. V. Rais⁸ sice neprošel tímto kompletním literárním vývojem, byl odjakživa realista, ale některé z těchto podnětů prohlubovaly jeho realistické vnímání, druhotně ovlivňovaly vývoj jeho díla a podílely se na výsledné podobě jeho tvorby.

4. Tvorba K. V. Raise

4.1 Vývoj tvorby K. V. Raise

Konec 19. století je érou snahy po včleňování reality do uměleckého obrazu. Tyto snahy se stávají základem a přípravou pro realistická díla některých velkých českých autorů. Tato díla podněcovala určitý vztah k vesnickému lidu a prosazovala typičnost a rázovitost české vesnice. Vznikající beletrie se snaží zachytit mizející znaky venkova, zvláště pak lidové zvyky a tradice. Důležitou součástí těchto děl je i zachycení typického českého venkovana s jeho kladnými a zápornými povahovými rysy. Tyto počátky postupně gradují ke vzniku vesnické povídky a vesnického románu. Cílem práz bývá zachycení pravdivého obrazu venkovského života bez příkras a idealizace. Největším spisovatelem tohoto žánru se stává právě K. V. Rais, který byl již svými současníky považován za mistra venkovské povídky a románu.

Rais se samozřejmě nemohl stát mistrem venkovského románu a povídky najednou, ale musel se k tomuto svému umění propracovat. V prvním období svého literárního života byl Rais ovlivněn vlastními zkušenostmi z rodného kraje a z období svého učitelského působení na Trhovokamenicku a Hlinecku. Z domova si Rais odnášel úctu k těžké práci vesnického lidu, kterou sám zažil. Pro jeho literární činnost bylo nejdůležitější, že kromě úcty se dokázal s tímto lidem sžít a porozumět mu. Vesničané z rodného kraje jsou pro Raise i hlavními nositeli češství a nejpravějšími Čechy. Jsou to lidé trpěliví, pracovití a skromní : „*Všichni ti drobní lidé zasluhují našeho obdivu a vděčnosti. Oni nám vychovali národ, oni mu štípili pracovitost a touhu po všem dobrém a krásném.*“ (Dějiny české literatury III, 1961, 465). Ale už v tomto období se začíná do Raisových děl vkrádat na poklidný český venkov hamižnost a touha po majetku.

Dalším zlomem v Raisově tvorbě byl jeho příchod do Železných hor. Drsný kraj této části Čech ho doslova ohromil⁹. Tady teprve viděl těžkou práci lidí. Boj s přírodou o každý kousek úrodné půdy. Zároveň lidé tu byli jiní. Na rozdíl od rodného kraje jaksi hrubší, drsnější. Také zde se Rais snaží sžít s místním lidem. Zde na Trhovokamenicku si uvědomuje, jak důležitou roli hraje literatura jako výchovný prostředek. Snaží se do svých děl vnášet prvky podporující národní hrdost, podporující lidskou důstojnost. Hrdiny jeho děl v tomto období jsou prostí čeští lidé, většinou chlapani a dívky, kteří mají

---

⁹ Dle Dějin české literatury III. se stala Trhová Kamenice pro Raise druhým domovem. S tímto názorem nelze bez výhrad souhlasit. Raisovi se do Trhové Kamenice příliš nechtělo a hned, jak to bylo možné, odešel učitelovat do Hlinska a za další čas do své vysněné Prahy. Nelze říci, že by K. V. Rais tento kraj neměl rád, ale že by se mu stal druhým domovem, je poněkud nadsazené.

být vzorem pravého Čecha, který nikdy nezapomíná na svůj domov a vroucně jej miluje. Tyto postavy jsou právě kvůli těmto vlastnostem často idealizovány. Jejich situace není nikdy idylická, trpí chudobou, bídou a dalšími strastmi, ale nakonec se tito Češi stávají morálními vítězi, soudci, v jejichž moci je vše změnit. V těchto prózách se často vyskytuje Raisovo oblíbené téma vztahu rodičů a dětí. Díky svému výchovnému charakteru je vztah ještě naprosto nezkalený. Rodiče své děti milují a děti působí svým rodičům jen radost. Jsou pro ně tím nejlepším, co je v životě potkalo. Nutno podotknout, že v Raisových dílech pro mládež jsou dosti zřetelné autobiografické prvky. Tato autobiografie dodává příběhům na opravdovosti. Z příběhů vyzařuje pohoda skromného domova, dobrota prostých lidí a láska k přírodě. Toto je asi poslední období, kdy z Raisových děl vystupuje ideál lidského soužití.

Později se začíná Rais obracet k již více realistickému obrazu národního života. Částečně se vzdává svého výchovného záměru ve prospěch kruté reality. Tím začíná u Raise další tvůrčí období. Na počátku období vrcholí u Raise popis postavy pravého Čecha. Rais věří, že idealizovaný Čech do literatury patří. Že každý čtenář si v této postavě najde kus sebe a taková postava v něm může probouzet lepší já. Rais hodlá příkladem svých postav formovat čtenáře k obrazu svému. Zároveň Rais začíná kritizovat některé prvky české povahy jako poddajnost, prospěchářství, ústupkářství a nejednotnost. Tato kritika je podmíněna realitou doby, kdy česká politika je nejednotná a ustupuje politice rakouské. Rais se ve svých dílech snaží na tento nešvar poukázat. Především v těchto dílech leží největší váha ideálů na české vesnici, neboť toto je poslední pevnost pravého češství. Lidé na Raisově vesnici postrádají výše zmíněné záporné vlastnosti a jsou naopak družní, srdeční, sebevědomí, dbalí svých povinností a lásky k české zemi. V srdci vesnických lidí stále přežívá sláva roku 1848 a jsou ochotni znovu začít bojovat. Venkované neustále reptají, bouří se a odsuzují novodobé zrádce národa. Právě tímto se Rais snaží ukázat, že největším nepřítelem není rozpínavost rakouského nebo německého národa, ale nejednotnost a sobeckost příslušníků národa vlastního. Zde krystalizuje další oblíbené téma Raisových děl a to je protiklad města a venkova. Venkova jako něčeho čistého a pravdivého. Města jako zdroje hamižnosti, pýchy a odrodilství¹⁰. Později Rais svůj názor na město a vesnici sice zkoriguje, ale tento ideový protiklad z jeho děl nikdy zcela nevymizí.

Na počátku 80. let se autor odvrací od otázek celonárodních a zaměřuje se na otázky základních lidských vztahů. Základní hodnotou již nejsou národní ideály a jejich prožívání, ale vztah člověka k členům vlastní rodiny. Směr jeho pozorování se obrací k problémům každodenního života. Hrdinou

---

¹⁰ Výjimku představuje pro Raise Praha. Prahu pojímá Rais často jako symbol staré české velikosti.

jeho próz zůstávají nadále prostí lidé. Prózy z 80. let nemají přinášet něco překvapivého až bombastického. Mají naopak líčit věci všední. Hrdinou má být prostý člověk, aby se v něm mohl každý člověk identifikovat, aby čtenář zjistil, že i jeho románový hrdina má stejné starosti, jako má on sám. Možnost sebeidentifikace a empatie dodávala dílům na pravdivosti a realističnosti. Próza nemá strhávat čtenáře spádem děje nebo malováním vzdušných zámků, ale právě svou hodnověrností.

Po svém příchodu do Prahy v roce 1887 se Rais plně účastní společenského života a zde započíná další obrat v jeho tvorbě. Seznamuje se dokonale s prvky uměleckého realismu. Stále pro něj zůstává nejvyšší hodnotou národ a tendence tento národ výchovně povznášet a zušlechťovat. Praha má pro Raise velký význam v tom, že se setkává s městským lidem. Zjišťuje, že i ve městě se nacházejí dobří lidé, kteří stejně jako jeho milovaní venkované jsou často nešťastní a bezmocní proti křivdám, které se jim dějí. Toto je chvíle, kdy Rais rehabilituje svého městského člověka. Pravdou však je, že málokterý městský člověk v Raisových dílech převyší člověka venkovského. Pravdou také zůstává, že i nadále je Rais autorem českého venkova. Jeho hrdiny se nestávají dělníci a pražští vzdělanci, ale zůstávají jimi venkované, venkovští učitelé a kněží z horských výsek. Tito lidé zůstávají hrdiny Raisových děl hlavně kvůli tomu, že mohou být pro čtenáře sympatičtí svou obětavostí, věrností k domovu a k národu a svou přirozenou lidskostí. Raisovi hrdinové jsou ve své podstatě prostí a jednoduší, zároveň však morálně čistí, tudíž pro čtenáře snadno pochopitelní. Poté co Rais pochopí město, začíná se jeho ideální vesnice rozpadat. Již to není kladná vesnice kontra záporné město. Venkov přestává být idealizovaný a dostává svou drsnou podobu. Vesnice již není družná a pokojná, ale rozeštvaná a plná zášti. Rodinné vztahy již nejsou protkny láskou, ale lidských myslí se zmocňuje boj o majetek. Proti sobě začíná stát srdečnost a obětavost proti egoismu a přetvářce. I přesto Rais stále straní lidem dobrým a věří, že v české vesnici se nachází zdravé jádro českého lidu.

Na počátku 90. let se stupňuje krize raisovské vesnice. Vztahy na Raisově vesnici nejsou ideální, jsou pravdivé jako život. Nadchází období kritického pohledu na venkovský lid. Dobré skutky a nesobecké chování dochází málokdy uznání. Prim hraje majetek a schopnost získat ho co nejvíce jakýmkoli způsobem. Ceněnými vlastnostmi začínají být zlomyslnost a vypočítavost. Toto období je ve znamení tragických konců. Hrdiny povídek jsou povětšinou lidé, kterým ubližují jejich vlastní příbuzní. Hlavními postavami jsou většinou lidé skromní a trpěliví, trpí nouzí, ale nestěžují si. Proti nim stojí jejich hamižní příbuzní, kterým tyto kladné postavy brání v honbě za majetkem. Ubližovanými jsou většinou lidé staří, u nichž je zdůrazněna jejich slabost a bezmocnost, ale také vytrvalost a odhodlání prát se s osudem. V těchto prózách se člověk až diví, co všechno jsou děti schopny provést svým rodičům. Raisův hrdina není sečtělý písmák, který čte po

večerech Havlíčka, ale je jím chudý švec, kterého týrá žena, děti ho vyhánějí z domu a má problém vyjít s penězi do dalšího dne. Tito lidé jsou většinou optimisté, kteří se těší na každé nové ráno. Doufají, že toto ráno jim přinese konečně něco nového, konečně trochu štěstí. Většinou bývají zklamáni a jejich život se přes uplývající den mění v hotové peklo na zemi. Musíme na těchto lidech obdivovat, že již mnohokrát padli na kolena pod tíhou osudu, a stále se snaží opět postavit, i když vědí, že osud jim už chystá další ránu, která je srazí opět k zemi. Na rozdíl od jiných autorů nabývají tyto mezilidské vztahy u Raisa pouze dějového rámce. Ne věk, ale peníze a majetek dělají z Raisova vesničana všehoschopné monstrum. U Raisa je mezi lidmi posedlími majetkem a lidmi na majetku nezávislími tlustá čára, která je striktně rozděluje na špatné a dobré.

Líčení vztahů nemělo ukazovat jen pokřivenost české vesnice, ale mělo upozorňovat obecně na odcizování se člověka člověku, Čecha Čechovi. Rais se snaží ukazovat zašlost starých morálních kvalit, které nastupující generace ničí. Z děl vystupuje obecná touha, se k těmto kvalitám vrátit. Právě proto se v těchto dílech stává Rais opěvovatelem starých lidí, protože právě oni jsou nositelé kladných hodnot, a mladí jsou ti, kdo je deformují. V tomto období se Rais stává mistrem dialogu, neboť dialog je v těchto dílech tím, co nám prozrazuje charakter postav a zároveň dramaturgizuje děj k jeho strhujícím závěrům. Autor v dílech nijak významně nepřikládá váhu tomu, kde se děj odehrává, ale dává důraz na charakteristiku postav. Tady je velmi důležité, zda je postava kladná nebo záporná. Zároveň si Rais dovoluje přidávat k zmíněným postavám i osobní hodnotící postoje pro jejich přesnější povahokresbu. Většinou tak činí tím, že se stává jednou z menších postav svého příběhu. Tím také dodává příběhu na opravdovosti. Aby příběh vyzníval co nejrealističtěji, zdůrazňuje Rais prvky lidové řeči. Nevyhýbá se ani prvkům čistě nářečným. Řeč postav je prostá jakékoliv knižnosti¹¹.

V následujících letech začíná do Raisova díla pronikat další lidská vlastnost, která člověka většinou ničí, a tou je lidská vášeň. Raisovi lidé v tomto období jsou do značné míry determinováni svými vášněmi. Nemohou je ovládat a většinou kvůli nim končí tragicky. Kromě vášně Rais začíná v této době kritizovat i další špatné lidské vlastnosti, kterými jsou přetvářka, předsudky, a falešná sentimentalita. Je to jeden z mála případů, kdy Raisovy postavy dostávají i psychologickou kresbu. Pro Raisa je typičtější, že vystupuje spíše jako pozorovatel bránící se osobním soudům.¹² Právě tato pozorovatelská objektivita se stává silnou stránkou Raisových děl. V těchto prózách je znát, že Rais nikdy plně nerehabilitoval město na úroveň české vesnice, neboť hlavně město zůstává pro Raisa nositelem špatných vlastností.

¹¹ Typickým dílem pro toto období je povídkový soubor Výminkáři.

¹² Charakteristickým dílem tohoto Raisova psychologického období je román Kalibův zločin. Tento román je vrcholem Raisovy kritiky mezilidských vztahů.

S předcházející problematikou souvisí další obrat v Raisově próze, a to takový, že se začínají opět prosazovat ideální společenské hodnoty. V tomto období vychází Rais opět ze svých postav venkovanů. Jsou to lidé prostí, houževnatí a skromní, ale nyní jim Rais přidává nové vlastnosti. Již to nejsou lidé slabí, ale rozhodní a odhodlaní jít za tím, co je správné. Raisovi hrdinové již nejsou otroky svých vášní, ale lidmi uvědomělými a obětavými. Tyto postavy se opět vrací k boji o své češství a o svá práva. Výraznou novinkou je, že tito lidé jsou většinou velmi vzdělaní a svou osvětovou činností přispívají k vzdělávání českého lidu. Zůstávají sice ve svém počínání osamoceni, ale i tak se nevzdávají a bojují dál, neboť věří, že jejich dílo není zbytečné. Většinou jsou jimi učitelé nebo kněží, kteří zde vystupují jako ochránci venkova, a vesnický lid je předmětem jejich péče¹³. Lid si toho je téměř vždy vědom a svému ochraňovateli se s láskou a úctou odměňuje. Takový vztah je pro Raise ztělesněním ideálu spojení vzdělance s lidem. To je podle Raise způsob, jak stmelit českou společnost a protknout myšlenky národní s myšlenkami humanitními¹⁴. Zároveň v zmiňovaných prózách začíná nabývat na důležitosti popis krajiny. Je zde důležitý pro zdůraznění těžké práce vzdělaných buditelů. Krajina, jde převážně o horské prostředí, do níž je činnost Raisových hrdinů zasazena, je většinou neúrodná, zkoušená rozmary přírody a jaksi „raisovsky šedivá“. Právě v tomto prostoru pak působí Raisovi hrdinové, jejichž počínání doslova vysvítá z tohoto šedého marasmu¹⁵. Zároveň se v těchto prózách začínají umírňovat vztahy mezi příbuznými. Stále ještě nejsou ideální, ale ustupuje z nich ona vyhrocená sobeckost, která se snižuje na úroveň nedůvěry¹⁶. Taktéž je tato éra dobou, kdy dochází k uklidnění kontrastu město – venkov. Venkov je sice stále řazen nad město jako zdroj čistých ideálů a pravého češství, ale nabízí se myšlenka, že venkov je schopen díky těmto ideálům městského člověka obrodit¹⁷.

Období od přelomu letopočtu až do Raisovy smrti je ve znamení stagnace jeho činnosti. Raisova díla nezaprou zkušeného realistického autora a znalce venkovských poměrů, ale nepřináší již nic nového. Nejčastějším námětem tohoto období je střet starosvětského venkovanství s městskou nabubřelostí. Typickým prostředím se tak stává maloměsto, kde se nejčastěji střetává právě město a venkov. Jak je předpokládatelné Rais opět straní skromným vesničanům a naduté maloměšťáky spíše zesměšňuje¹⁸. Právě tito

---

¹³ Viz, Západ, Zapadlí vlastenci.

¹⁴ Rais rád zpodobňoval tyto své postavy s velkými osobnostmi národního obrození, neboť podle něj takových lidí již nebylo, i když by jich bylo třeba.

¹⁵ ...*Jednoduchost, chudoba kraje musí výmluvně hlásati, že byla to obětavost, láska farářova, jež ho zde tak dlouho držely,*“ napsal Rais na sklonku svého života malíři *Adolfu Kašparovi*... (Dějiny české literatury III, 1961, 481).

¹⁶ Typické pro toto období jsou sbírky *Rodiče a děti* a *Horské kořeny*.

¹⁷ Viz. *Pantáta Bezoušek*.

¹⁸ Viz. *Pulpáni*.

maloměšťáci jsou bývalí vesničané, kteří v touze být někým lepším a majetnějším, zanevrou na svůj vesnický původ. Právě v tuto chvíli sebezapření to v Raisových dílech tito „zrádci“ doslova prohrají a jejich existence ztroskotává. Druhým, nikoli neznámým námětem, se stává lidská vášeň. I ta přivádí Raisovy hrdiny k záhubě. Jedná se hlavně o vášeň milostnou. Hrdinové Raisových próz, kteří jsou jí zasaženi, morálně upadají a většinou souboj s milostnou vášní prohřávají. Jsou ochotni jí obětovat vše a o vše také přicházejí. Po prohře následuje dlouhý trest a pokání plně ve znamení obrody morálních ideálů.

Do tohoto období spadá otázka 1. světové války. Tato událost zcela strhla směr Raisova myšlení a obrátila ho k otázce vlastenectví. V dílech z časů 1. světové války Rais zdůrazňuje, jak je důležité být správným Čechem. V dílech dochází ke střetávání mezi německým a českým živlem. Často to vypadá, že německý živel zvítězí, ale vždy se nakonec najde ona pověstná jiskřička, která vrátí pravého Čecha k jeho rodné hroudě¹⁹. Po 1. světové válce se K. V. Rais již neodhodlá k vytvoření žádného většího románového díla a uchýlí se k sepisování svých pamětí, ve kterých jsou hlavními postavami jeho přátelé a lidé blízcí. Tyto memoáry jsou důležitou součástí, která dotváří závěr autorova života i jeho tvorby.²⁰

Závěrem nutno podotknout, že hlavním hrdinou K. V. Raise byl prostý vesnický člověk, který byl velmi často zkoušen nepřízní osudu nebo přírodními podmínkami. Ale právě tyto strasti dotvářely Raisova člověka a předurčovaly mu ty vlastnosti, kterých si na něm Rais i jeho čtenáři nejvíce cenili – houževnatosti, skromnosti, pracovitosti, trpělivosti, vlastenectví, inteligence²¹ a nezdolnosti. „...*Charakterizují tak osobnost významného českého prozaika, který měl všechny ctnosti svých hrdinů: měl jejich skromnost i potřebu družnosti, neúmornou pracovitost i snahu prospívat člověku i národu.*“ (Dějiny české literatury III, 1961, 484)

---

¹⁹ Viz. O ztraceném ševci.

²⁰ Viz. Ze vzpomínek

²¹ I když Raisovými hrdiny nebyli vždy faráři nebo učitelé, nemůžeme je nazvat lidmi nevzdělanými. Často to byli vesničtí písmáci nebo samoukové. Jestliže nám někdy může připadat Raisova postava hloupá, pramení to spíše z její vrozené dobroty a naivity.

4.2 Raisův fikční svět a jeho vztah k realitě

Karla Václava Raise řadíme ke směru realistů. Z tohoto důvodu se domníváme, že Rais popisoval reálný svět tak, jak jej sám opravdu viděl, že zachycoval skutečné prostředí, postavy i příběhy. Vzhledem k tomu, že můžeme v Raisových dílech najít množství nepřesností nebo odchylek od reality, lze předpokládat, že skutečný svět byl pro Raise pouze jakýmsi rámcem, do kterého zasadil své příběhy. Musíme brát v potaz i to, že Rais nepsal své příběhy jako literaturu faktu. Pouze my se domníváme z hlediska autora zařazení mezi realisty, že skutečně zachycoval reálné věci. Realitu a její dodržování nemůžeme tedy posuzovat zcela dogmaticky, neboť bychom nedali autorovi prostor pro tvůrčí představivost.

4.2.1 Deskripce prostředí

V případě popisu exteriérů či interiérů bývá Rais poměrně přesný, ve všech povídkách, které byly analyzovány, fungovaly velmi přesné popisy prostředí. Byla – li někde nalezena odchylka od reality, byla způsobena pravděpodobně tím, že si Rais realitu již přesně nepamatoval.

Popisy bývají natolik přesné, že i když Rais místo příběhu nepojmenoval nebo ho přejmenoval, pro člověka znalého konkrétního prostředí není problém toto místo definovat a příběh si zasadit do tohoto reálného prostředí.

Zajímavější otázkou pro nás může být, proč si Rais dal tolik práce s popisem konkrétní lokality, když jí poté přejmenuje nebo vůbec nepojmenuje²². Nejpravděpodobnější odpovědí může být to, že Rais ani nechtěl, aby jeho díla pojmenovávala skutečnou krajinu. Nejspíše mu tyto lokality sloužily jen jako pouhý předobraz, byl to jakýsi rámec toho, o čem chtěl psát. Pro Raise bylo důležitější zachycení života jeho hrdinů a k tomu mu právě sloužily konkrétní vzpomínky. Dalším důvodem nepojmenování lokalit může být i to, že Rais záměrně nechtěl, aby některé příběhy byly spojovány s něčím konkrétním. Jestliže píšete o vesnici, kde žije rodina, která týrá své příbuzné, nebo kde došlo třeba i k vraždě, když vesnice slouží ke karikatuře celé společnosti, není vhodné, aby byl čtenář schopen konkrétní lokalitu identifikovat. Tento postup by mohl mít nedozírné následky, jak pro autora, tak pro obyvatele lokality. Obyvatelé konkrétní lokality by jistě nebyli rádi, kdyby si na ně lidé ukazovali jako na sobce a spisovatel by tímto způsobem snadno přicházel o své čtenáře.

---

²² Samozřejmě můžeme najít i výjimky v Raisově tvorbě, kdy lokality jsou pojmenovány reálným názvem, ale jedná se skutečně o výjimky.

Raisovou specialitou je, že popisuje-li jedno místo, např. Trhovou Kamenici nebo Svobodné Hamry ve více povídkách, neponechává těmto lokalitám jedno fiktivní jméno, ale mění je vícekrát, takže i když je ve více povídkách popsána jedna lokalita, díky změně jména se stává pro čtenáře lokalitou zcela novou. Proč tak Rais činil, není zřejmé, snad si nepamatoval jména, jaká dával svým lokalitám v předchozích dílech, snad se jednalo o čistě autorský záměr uvádět čtenáře do stále nových prostředí.

Nutno poznamenat, že Raisovo mistrovství spočívá i v tom, že dokázal psát takovým způsobem, že když chtěl, aby místo, které popisuje, bylo poznáno, skutečně poznáno bylo.

4.2.2 Charakteristika postav

S postavami je to v Raisových dílech podobné jako s místopisem. V Raisových dílech se vyskytují postavy, které můžeme na základě některých znalostí identifikovat a postavy smyšlené.

Postavy smyšlené lze u Raise rozdělit na dvě kategorie. Na postavy, které si Rais úplně vymyslel a které slouží jen k dotvoření příběhu. Dále se pak u Raise vyskytují postavy, které měly reálný předobraz člověka, se kterým se Rais skutečně setkal, ale jejich identifikace je pro nás do značné míry nemožná. Většinou máme o této postavě tak málo informací, že se můžeme jen domnívat, zda konkrétní člověk byl skutečně předobrazem konkrétní postavy. Nejzajímavější částí pro nás jsou postavy, jejichž předobraz můžeme stoprocentně určit. Tyto postavy mají téměř vždy změněné jméno. Pouze zřídka jsem se setkal s tím, že Rais zachoval jméno své postavy²³. Domnívám se, že je tomu tak z prostého důvodu, a tím je konkrétní ztotožnění postavy a jejího předobrazu.

Rais ne vždy popisuje jen kladné vlastnosti těchto lidí, a tudíž by nebylo vhodné jejich absolutní ztotožnění. Paradoxem zůstává, že popis postav je natolik přesný, že se jen těžko můžeme mýlit v tom, kdo byl jejich předobrazem. Tyto postavy jsou v drtivé většině případů postavami hlavními. Zde se dostáváme k otázce, proč Rais vždy jako postavu hlavní popisuje člověka, kterého znal. Nedomníváme se, že by si Rais nebyl schopen vymyslet neexistující postavu jako hlavního hrdinu. Proč tedy je hlavní hrdina vždy někdo konkrétní? Nemůžeme se ani domnívat, že by těmito popisy chtěl Rais vždy projevovat úctu těmto lidem, protože mnohdy je líčí i s jejich zápornými vlastnostmi a jejich rozmary. Důvodem pravděpodobně bude, že tyto lidé sloužili jako jistý vzor toho o čem chtěl Rais psát²⁴. Jestliže Rais psal

---

²³ Jedná se o povídku Káča a jméno učitele Kličky.

²⁴ To může být dokladem toho, že Rais potřeboval pro tvorbu fikce reálnou postavu.

o intelektuálech a vlastencích, vybral si vlastence Nevoleho – Rozvoru²⁵, který byl ve své době znám jako vlastenec a obránce panslavismu. Potřeboval-li Rais chudého učitele sloužícího běžným lidem, sáhl k vlastním vzpomínkám²⁶. Potřeboval-li hodného domácího, písmáka a vlastence, použil krejčího Linharta – Strnádku²⁷, atd.

Další otázkou je, jestli Rais zachycoval skutečné příběhy těchto lidí, nebo si je pouze propůjčoval jako předobrazy svých postav. Pro i proti hovoří dva příklady. Příklad první, který hovoří ve prospěch teorie, že Rais popisoval skutečné příběhy svých postav, je postava učitele z povídky Káča. Zde Rais zpodobňuje sám sebe a svou konkrétní vzpomínku na to, jak cestoval z Českých Budějovic s obrovským džbánem. Protiklad pro tvrzení druhé můžeme najít v téže povídce, kde Rais popisuje svého řídicího Macháčka, kterému džbán vezl, ale nepopisuje tohoto muže, nýbrž jeho kolegu řídicího Kutílka z Krásného u Nasavrku. Proč toto? Vždyť Rais mohl bez problémů popsat svého nadřízeného? Zůstává tedy otázkou, proč si Rais raději vybral k popisu jiného muže.

Nutno poznamenat, že popisy Raisových postav jsou velmi přesné. Ať se Rais uchýlí k popisu pár větami nebo několika stránkami, pokud chce, aby jeho postava byla poznána, pro člověka znalého konkrétních reálií to není problém. Jako již mnohokrát by zde na pomyslný piedestal měla být vynesena povídka Špačci, kde se Raisovi podařilo téměř doslovně přenést žijící předobrazy na papír knihy. V této povídce se Rais nezalekl ani popisu vnitřního ani popisu vnějšího a podařilo se mu statkáře Rozvoru – Nevoleho a generála Zubra – Zacha učinit nesmrtelnými pro další generace.

Další zajímavou skutečností je, že ačkoli Rais zasazuje do určitých míst děj i několika svých povídek, např. přímo do Trhové Kamenice, nikdy nedochází k tomu, že bychom našli nějakou procházející postavu²⁸. Vždy je prostředí změněno tak, jakoby se jednalo o úplně nové prostředí a tedy o úplně jiné postavy²⁹.

---

²⁵ Novela Špačci.

²⁶ Povídka Matka a děti.

²⁷ Matka a děti.

²⁸ Výjimkou je jedině postava smrti, ale tu musíme považovat za čistě fikční postavu.

²⁹ Poměrně zajímavé je toto srovnání v povídkách Matka a děti a Pro číslo, kdy v obojím případě postavy přicházejí za vesnickým učitelem. V obou případech je předobrazem tohoto učitele sám Rais. Díky různým popisům své osoby je však tato podoba maskována. Zároveň tento učitel pokaždé bydlí jinde. V první povídce popisuje Rais svůj první byt u krejčího Linharta, ve druhé popisuje pokojík v hostinci U Knížete. Neznat okolnosti Raisova pobytu v Trhové Kamenici, byla by tato skutečnost pro nás nepostřehnutelná.

4.2.3 Časový rámeček

Dalším faktorem podílejícím se na utváření fikčního světa, je čas. Čas je jedna z mála věcí, která se v Raisových dílech neřídí realitou. S časem operuje Rais zcela podle své vůle. Neslouží Raisovi ani k podtržení reality, proto s ním nakládá spíše podle svého autorského záměru. Popisuje-li Rais roční období, používá takové roční období, které nějakým způsobem dokresluje děj povídky, je jeho nutnou součástí. Chce-li Rais popsat bídu školáků a jejich touhu po vědění, zasadí děj povídky do zimy, kdy se školáci v otrhaném a vetchem oblečení musí brodit sněhem do školy a ukrutně mrznout³⁰. Díky tomuto faktu se povídka s jinak fádním dějem stává poměrně zajímavou. Kdyby zasadil Rais povídky do léta, těžko by se kdo pozastavil nad utrpením dětí, těžko by vynikla jejich drsná horská povaha a zároveň touha po vědění. Stejně tak je tomu i užívá-li Rais vlastních vzpomínek na své těžké učitelské začátky. Je-li v povídce popisován učitel, který je těžce nemocný, trpí revmatismem, v jeho chudém pokoji zamrzá voda v umyvadle, malá kamínka sotva topí, děj povídky se odehrává na sklonku podzimu, začátku zimy. Opět si lze těžko představit, že by těmito problémy mohl trpět někdo v parném létě. Že Rais libovolně nakládá s ročními obdobími, je patrné i ze skutečnosti, která se objevuje v povídce Špačci. Zde paní Rozvorová – Nevolová zemře na počátku jara. Ve skutečnosti však víme, že zemřela v prosinci. Důvod je zcela jasný. Rais zde zcela posunul realitu kvůli svému autorskému záměru. V povídce je popisována tato událost velmi smutně. Když je však rakev uložena, hlavní protagonisté odcházejí ze hřbitova a vstupují do právě probuzené jarní přírody, která je rozveselí, která jim ukazuje, že něco končí, ale něco krásného opět začíná. Zasadit tuto událost do léta, bylo by těžké ukázat tento kontrast. Zasadit tuto událost do podzimu nebo do zimy bylo by toto zcela nemožné.

Dalším z důkazů toho, že pro Raise a jeho hrdiny je reálný čas zcela nedůležitou záležitostí, je to, že Rais absolutně nejeví zájem o dodržování přesného roku, kdy se událost odehrála³¹. Rais buď neuvádí rok události vůbec nebo na něj jen odkazuje pomocí nějaké jiné události. Např. „...stalo se to krátce po mém příchodu do Trhové Kamenice...“ nebo „...stalo se to v pátém roce mého učitelského působení³²...“ atd. Člověk neznalý Raisova

---

³⁰ Tři povídky z Vysočiny.

³¹ Výjimkou je Raisovo dílo Ze vzpomínek, ale v tomto případě se jedná prakticky o memoáry.

³² Musíme si uvědomit, že nemáme jistotu, zda tyto prózy měly být skutečně autobiografické, nebo měly být pouze stylizovány jako autobiografické a je v nich tedy prostor pro fikci. Pak by nutně postava učitele nemusela být totožná s autorem.

životopisu by tedy neměl nejmenší šanci odhalit, v kterém roce se ona událost stala, ale i tak většinou tyto události nesedí k udávanému roku³³.

Časový údaj, se kterým operuje Rais nejčastěji, jsou dny v týdnu. Zde si můžeme být téměř jisti, že tyto údaje rozhodně neodpovídají realitě. Bylo by to i zcela zbytečné předpokládat, jelikož Raisovi šlo hlavně o příběh a ne o kronikářské záznamy. Pojmenovávání dnů v týdnu slouží Raisovi k tomu, aby bylo vidět odstupňování a sled událostí. Jiný význam zřejmě tyto údaje nemají.

Shrneme-li Raisovu práci s časem, lze dojít k závěru, že pro Raise přesné časové určení skutečně nehrálo nijak zásadní úlohu. Důkazem toho může být i to, že v leckteré povídce je jeden týden, o kterém víme, že se odehrával např. za brzkého podzimu, doslova rozebrán den po dni, a poté se najednou objeví údaj jako. „...*a o pár týdnů poté...*“, který nás posouvá do naprosto neznámé a neurčitelné doby. Tento údaj není již dále specifikován, takže nevíme, jestli oněch pár týdnů je stále ještě na jaře, nebo už jsme uprostřed léta. Je tedy vidět, že čas není důležitý. Nejdůležitějším časovým údajem Raisových povídek jsou roční období, toto jsou prostředky, které pomáhají dokreslovat děj. Nelze se tomu ani divit, vždyť Rais se snažil popisovat lidi prosté, venkovské a pro tyto lidi byl nejdůležitějším údajem koloběh ročních období a s tím spojených zemědělských prací, proto pro ně nebylo důležitějších údajů. Zároveň s cyklem ročních období souvisely i svátky a tradice vesnického lidu, které rovněž Rais zmiňuje a které pomáhají dokreslovat jeho povídky a zároveň jim dodávají na realističnosti.

S časem souvisí i kompozice Raisových děl. Rais je striktním zastáncem lineární kompozice, kdy na začátku příběhu jsme uvedeni do určitého počátečního bodu příběhu, od kterého se začíná plynule odvíjet děj. Děj je pak už víceméně nepřerušován a plyne postupně s časem směrem kupředu. Jedinou výjimkou jsou občasné retrospektivní vsuvky, které se týkají v drtivé většině pouze postav. Tyto retrospektivy jsou důležité k dotvoření charakteristiky postav. Říkají nám, jaká byla postava dříve a dokreslují nám její obraz, doslova nám říkají, jaké stanovisko máme k postavě zaujmout, zda je postava dobrá nebo zlá, zda měla život lehký nebo těžký atd.

---

³³ Vyplývá z toho to, že ani u próz stylizovaných jako autobiografické nekopíruje Rais realitu svého života.

4.2.4 Reálnost příběhu

Další otázkou, již dříve lehce naznačovanou, je to, zda se Raisovy příběhy skutečně staly. Vzhledem k tomu, že značná část Raisových příběhů popisuje naprosto běžné věci a každodenní problémy, je předpokládátné, že se stát mohly. Krejčí mohl jít uprostřed zimy do sousedního města pro noviny³⁴. Matka mohla psát svým synům³⁵. Děti chodily sněhem v zimě do školy³⁶ atd. Toto jsou příběhy u nichž není pochyb, že byly inspirovány skutečnými událostmi. Poté se dostáváme k povídkám s dějem složitějším. V těchto povídkách se již nevyprávějí příběhy zcela běžné. V povídce Káča je vyprávěn příběh, kdy mladý učitel veze obrovský džbán svému nadřízenému. Uvědomělý čtenář ví, že tento příběh se skutečně stal a je v povídce velmi podrobně popsán. Zároveň známe povídku Špačci, o jejímž příběhu se dosti pochybuje. Ví se, že se podobná událost stala, ale úplně jinak, než ji Rais popisuje. Pravděpodobně zde u Raise hraje roli tendenčnost. Pro Raise nebylo důležité, zda se příběh skutečně stal. Důležité bylo, aby vyprávěný příběh ukázal na konkrétní problém. Nešlo o to, zda nějaký krejčí skutečně šel pro noviny, ale o to, aby byl viděn nadšený vlastenec snášející útrapy. Stejně tak nešlo o to, zda si nějaký bohatý statkář nechal na zahradě instalovat ptačí budky, ale o to, aby bylo vidět to, jak se pravé češství a vlastenecká inteligence rozvíjely na venkově. Nejde tedy o to, zda se příběh stal, ale o to, co jím chtěl autor ukázat. Ačkoliv byl Rais realista, nepotřeboval k psaní popisovat skutečnou událost. Reálnosti a věrohodnosti příběhu dosáhl jinými prostředky – popisem krajiny, dialogy, popisem postav, atd. Zároveň však nutno podotknout, že díky výběru poměrně „banálních“ příběhů, nelze ani s určitostí říci, zda se příběh skutečně stal či nestal.

4.2.5 Raisovy odkazy na literární díla jiných českých autorů

V mnohých povídkách se vyskytují zmínky o dílech jiných autorů. Většinou tyto zmínky slouží k tomu, aby autor dotvořil charaktery svých postav. Nejčastěji se jedná o případ, kdy Rais potřebuje podtrhnout své postavy jako vlastence. Nejvíce se jedná o odkazy na český tisk. Právě proto krejčí jde v zimě pro noviny, venkovský učitel půjčuje své knížky venkovskému obyvatelstvu atd. Málokdy jsou tato díla jmenována konkrétně. Většinou se nedozvíme, o které konkrétní noviny nebo knihu jde. Krejčí si jde „pro číslo ... ta knížka od toho pána z Prahy byla tuze moc dobrá...atd.“ Výjimku tvoří postava Karla Havlíčka Borovského. Toto jméno zmiňuje Rais

---

³⁴ Pro číslo.

³⁵ Matka a děti.

³⁶ Školáci.

dokonce několikrát. Jeho postavy čtou „*spisy od Havlíčka*“, sám Rais³⁷ se chodí procházet na kopec, kde je vidět Havlíčkova Borová atd. Otázkou tedy je, proč Rais zmiňuje Borovského, když ostatní zamlčuje. Důvody mohou být tři. Jednak postava K. H. Borovského byla v Raisově době velkým fenoménem, Borovský byl v literárním světě 19. století velmi uznávanou osobností a Rais jej osobně velmi obdivoval. Často Rais hovoří o Borovském jako mučedníkovi. Dalším důvodem může být to, že K. H. Borovský byl v této době již mrtev. A snad si vzal Rais ponaučení od Jana Nerudy, který ho varoval před oslavováním živých a radil mu, že vzdávání poct náleží zemřelým³⁸. Snad proto je tento velikán české literatury Raisem jmenován. Nejpravděpodobnější důvod však je ten, že Havlíček platil za ryzí symbol češství, proto když Raisovy postavy čtou Havlíčka, není třeba uvádět nic jiného a tento člověk je zcela jasně vlastencem.

---

³⁷ Ze vzpomínek. Zde Rais skutečně hovoří přímo o sobě, nejedná se o vypravěče.

³⁸ „Rétorické hrátky“ mezi Nerudou a Raisem, když chtěl Rais pojmenovat trhovokamenickou besedu Nerudovým jménem.

4.3 Polarita Raisových idylických a tragických povídek

Z hlediska Raisovy tvorby patří zajisté jeho tragické povídky k pilířům jeho díla. Ať mluvíme o již zmíněných Výminkářích, Horských kořenech, Z vlasařských pamětí a dalších. Jeho idylické povídky patří spíše k méně ceněné části Raisovy tvorby. Nejprve budou v této práci hodnoceny jeho tragické povídky, za základ je vzat již zmíněný soubor Výminkáři. Porovnávat je budu se dvěma v této práci popsány idylickými povídkami, s Káčou a Špačky.

Ve Výminkářích je vždy jasný protiklad - *dobrá* a *špatná* postava. Postavy dobré se nijak nevyvíjejí, jsou předem nadefinovány a v každém konfliktu dopředu víme, jak se zachovají. Zlé postavy jsou zde vykresleny s bravurou mistra. Zprvu nejsou plně vyprofilované, postupně se dotvářejí k ještě horšímu obrazu, než očekáváme. V Raisových idylických povídkách se kladné postavy také nevyvíjejí nebo naprosto minimálně. Dá se říci, že stejnou důležitost, kterou Rais v tragických povídkách věnuje popisu zlých postav, v idylických povídkách věnuje popisu krajin a prostředí. V tragických povídkách nalezneme popisy krajin též, ale ne tak rozsáhlé, časté a s tak patetickým procítěním a osobním zaujetím. Dá se říci, že v idylické povídce je více popsáno to, co sám autor zažil. Tragické povídky jsou kritikou společnosti, vztahů mezi lidmi, výsměchem lidem omezeným a podléhajícím honbě za majetkem³⁹.

Zvláštní je zde Raisův postoj k lidem z města. Zvláště ve Výminkářích jsou tito lidé nenáviděni a uráženi, i když se obvykle jedná o postavy kladné. Venkovský člověk je ale nemá rád, jejich život ve městě mu připadá zahálčivý a snadný v kontrastu s těžkou prací na venkově.

Co však lze vyzdvihnout jako hlavní sílu Raisovy charakteristiky ať v idylické nebo v tragické povídce, to co nejvíce dotváří a zhmotňuje postavu, jsou dialogy a promluvy těchto postav. To je nástroj, který o postavě vypoví vše.

Dovolím si však zastavit se nad jednou postavou, procházející téměř všemi díly, která jistě stojí za povšimnutí. Tou postavou je smrt. V tragických povídkách jedna z hlavních postav. Není většinou ani zpodobněna, a když ano, je velmi podobná smrti v idyle Špačci. Přichází, když ji už jako čtenáři čekáme. Její příchod není drastický ani hrůzný. Je to součást života. Ve Špačcích je to stínová postava, v povídce Konec života je to snové spřežení, jež vede milá manželka umírajícího. Zároveň se idylické povídky odlišují od tragických procesem umírání a popisem následujícího pohřbu. V idylických

---

³⁹ Toto se promítá zajímavě i do místopisu, který je stěžejní částí této práce. Nedá se říci, že v povídkách tragických by byl vynechám, ale rozhodně se mu autor více věnuje v povídkách idylických.

povídkách je umírání rychlé a krátké, bezbolestné a následný pohřeb rozesmutní všechny, všude se rozhostí pohřební nálada a je slyšet mnoho pláče.

V tragických povídkách hrdina umírá pomalu a dlouho, musí při umírání ještě mnoho trpět a smrt bývá doslova vysvobozením. Samotný pohřeb je strohý, rychlý a jaksi odbytý, pláč je na něm výjimkou. Prostě se tak stalo a teď rychle rozebrat, co zbylo. To je motto tragických povídek.

Co je však obdobné ve všech třech dílech, je jazyk Raisových postav. Je to jazyk přirozený, odposlouchaný. Raisův umělecký jazyk nepodléhá žádné idealizaci, nevynechává slova cizího původu a na světlo světa vyzdvihuje i nářečí a hovorový jazyk. Nesnaží se vesnici idealizovat a z obyčejných lidí nedělá sofistickované vlastence, každý mluví tak, jak to přísluší jeho stavu a vzdělání⁴⁰.

Dalším společným jmenovatelem Raisových povídek idylických i tragických je, ač to zní zvláště ve vztahu k idylické povídce podivně, v konci díla tragická nebo alespoň velmi smutná událost. Všechny tragédie končí smrtí člověka, v Špačcích nacházíme také smrt v případě paní Rozvorové a v Káče dochází k milostnému zklamání.

Vzhledem k tomu, že jsou v práci analyzovány realie všech děl, nelze se nepozastavit nad tím, jak je ve Špačcích, v povídce z Výminkářů Do Prahy na pouť zmíněno místo Mlaka. Předobraz Mlak z povídky Špačci je s jistotou znám jako Svobodné Hamry. Ve Výminkářích jsou Mlaka taktéž popsána tak, že by to mohl být onen zámeček či statek v Hamrech. Otázkou však je, kdo by byla dcera staré Pilařky (postava z Do Prahy na pouť) žijící a pracující na tomto statku ve Špačcích. Ve Špačcích není o této postavě ani zmínka. Jediná možnost, která připadá na zapojení této postavy je, že by to byla manželka nádvorníka Rajtorala. Otázkou však je, proč by nebyla zmíněna. Nabízí se mi snad poměrně jasná odpověď, tato žena je další z výčtu Raisových padouchů, je vypočítavá, hamižná a zneužívá svou vlastní starou matku. To by byl důvod proč nebyla tato žena zmíněna v idyle, kde nenajdeme jedinou zápornou postavu. I tak lze připustit, že se jedná o dost odvážnou spekulaci, neboť těžko odhadnout, zda to tak sám autor zamýšlel.

Karel Václav Rais zachytil životní pravdu české vesnice, v živých rozmluvách a pravdivých historiích ukázal myšlení a citění venkovských lidí, ať jde o povídku s tragickým nebo idylickým námětem. Jeho umělecké vyjadřování je jasné a čisté. Raisovy postavy jsou předváděny tak živě, že slyšíme rytmus a melodii jejich slov. Postavy jsou živě a barvitě charakterizovány. Hluboká psychologická charakteristika osob většinou vychází také z dialogu. V hovoru je obvykle charakterizována i krajina, i způsob života. Proto nejsou popisy zdlouhavé a nudné. I detailní charakteristický znak bývá vyjádřen výstižně.

---

⁴⁰ Toto je jeden z rysů realismu, pro Raise jeden z nejtypičtějších.

5. Realita a fikce v povídkách Špačci a Káča

5.1 Rozbor povídky Špačci

Děj povídky Špačci začíná tím, že generál Zubr, obyvatel zámku Mlaka, by byl rád, kdyby zámeckou zahradu obývali špačci. Problém je, že zde špačci žijí jen v lesích. Generál chce proto dát do parku budky, aby se špačci přestěhovali. Pošle sluhu Špatinku do města pro odbornou literaturu. Cestou do města potká Špatinka majitele Mlak Václava Rozvora. Špatinka Rozvorovi vše „vydyndá“, i když má zakázáno cokoli říci. Rozvora to považuje za legraci a dětinskost a pošle Špatinku dál.

Druhá kapitola popisuje průběh společného oběda. Při čekání, až se pan Rozvora dostaví k obědu, se dozvídáme o mládí Rozvorových. O seznámení se na Barvířském bále, o studiích Rozvorových, o jejich životě v Pešti, Štýrském Hradci a Záhřebu. Po padesátce se rozhodli vrátit zpět do Čech kvůli lásce k domovu a za svými dvěma dcerami, Božičkou a Milinkou. Rozvora po návratu do Čech koupil zadlužená Mlaka a učinil z nich rodové sídlo. Dále se dozvídáme o další ústřední postavě příběhu, o generálu Zubrovi. O jeho nesnadných studiích, kdy se seznámil s Rozvorou, o jeho účasti v bojích roku 1848, o vojenské kariéře v Záhřebu a návratu do Čech, na Mlaka. U oběda se spolu oba přátelé pošťuchují a škorpí kvůli špačkům.

Na začátku třetí kapitoly má Rozvora hlavu plnou špačků, proto jde k manželce a se vším se jí svěří. Rozvora si myslí, že ho chce generál pokořit a dokázat mu, že je špatný hospodář. Paní Rozvorová hned pochopí, jak se věci mají, a snaží se Rozvorovi vše rozmluvit a uklidnit ho, což se jí podaří jen napůl. Panu Rozvorovi nakonec nedají špačci přece jen klidu a rozhodne se generála předčit. Rozkáže nádvorníku Rajtoralovi, aby mu postavil truhlíky (budky) na špačky, protože nádvorník se chvástá, že s tím má bohaté zkušenosti. Pán zakáže Rajtoralovi cokoli vyzradit, zvláště před Špatinkou.

Čtvrtá kapitola zastihuje Špatinku ve chvíli, kdy přináší příručky o budkách generálovi. Po odchodu z generálovy pracovny je Špatinka přistižen Rozvorou a musí mu říci informace o knihách. Generál nechá hned budky postavit u truhláře Fidrmuce. Následujícího dne po probuzení zjistí generál, že v sadě sice visí budky, ale jinde, než on určil. Zavolá si proto Špatinku. Společně se doberou k poznání, že truhlíky v zahradě nechal pověsit Rozvora, a Špatinka musí proto přiznat, že všechno vybreptal. Generál neváhá a pověsí do zahrady i své budky a následuje čekání, do

kterých budek se špačci nastěhují dřív. Oba páni se navzájem škorpí. Mezitím paní Rozvorová náhle onemocní.

Pátá kapitola počíná příchodem jara a netrpělivým očekáváním obou pánů, kdo zvítězí. Jednoho rána je oheň na střeše, když se špaček objeví u Rozvorovy budky. Spor však přeruší tragédie, kterou je onemocnění paní Rozvorové. Z mrtvice se paní Rozvorová již neprobere a zemře. Událost zcela změní život na Mlakách. Generál se z události rozestůně. Oba přátelé se poté zcela upnou na sebe a pomáhají si, starají se jeden o druhého. Je konec jejich rivalitě. Paní Rozvorová je pohřbena na hřbitov za Chlumem, kde se s ní rozloučí „tisíce“ lidí. Přátelé žijí nyní jeden pro druhého. Generál při jednom rozhovoru s Rajtoralem zjistí, že tolik namáhavý souboj o špačky je vlastně bez vítěze, protože špačci do druhého dne odletěli. Nakonec se na Mlakách opět rozhostí štěstí a idyla.

V povídce Špačci uplatnil K. V. Rais svůj venkovský realismus. Projevuje se poměrně krátkými, ale výstižnými a častými popisy jak prostředí, tak osob. Raisovy popisy by se mohly zdát zidealizované, ale není tomu tak. Jsou pravdivé, dojem idyly vzniká tím, že Rais si raději vybírá prostředí malebné (ať jde o krajinu nebo zařízení interiéru): „*Potok vedle tmavozeleného, svěže dýšícího lesa hrčel a v čerstvě, jasné zeleni jeho břehů zářily již hvězdy blatouchu. Šedé proutky jív byly posázeny velkými kočičkami, ojíněnými houšťkou zlatého chmýří, s temnorudých olšin visely dlouhé, červené trásně, jež se stále jemně chvěly.*“ (K. V. Rais, 1933, 76). Při popisech hrdinů je užito hlavně vnější charakteristiky, o charakteru postavy se dovídáme až z jejích promluv, ať již míníme dialogy nebo vnitřní monology, a z chování hrdiny: „*Starý Špatinka, světlovlasy, ale prošedivělý, oholený, trochu již vpadlých, ale růžových tváří, sedě u velikých, černých, staromódních kachlových kamen, nahříval si záda, pokuřoval z krátké dřevěny a oči mhouřil jako kocour.*“ (K. V. Rais, 1933, 7). Ani tyto popisy nejsou dlouhé, ale jsou výstižné. V popisech se uplatňuje kontrast, vždy najdeme něco, co je v protikladu k jiné skutečnosti. To ovšem neznamena, že jde o protiklad typu pěkný – ošklivý, ale spíše o protiklad dvou nesusoudných vlastností. „*Vedle knihovny byl stolek s lahvičkami, zkoumavkami, s dmuchavkou, stojanem s křivulí – malá laboratoř, stály tam také nádobky se semeny, vedle nich ležely dva ohromné brambory s podivnými výrůstky, několik šišek, dva kousky žuly, ale vše urovnáno, na ničem prach.*“ (K. V. Rais, 1933, 37). Když Rais už musí popsat nějakou věc nebo vlastnost, která se mu protiví, popisuje ji tak, aby ji zušlechtil. V těchto popisech cítíme lehký idylický patos, který nám naznačuje, že ta věc je ošklivá, ale že je zde odjakživa a těžko se s tím dá něco dělat, takže nám nezbyvá než ji přijmout (např. plesnivé vlasy starého Špatinky). Postavy v této povídce se nijak nevyvíjejí, již z prvního seznámení je nám jasné, co si o kom máme myslet. Zajímavostí může být, že v celé povídce nenajdeme žádnou ryze zápornou postavu. Tím není myšleno, že by všichni byli vzorní a dokonalí, mají své drobné chybičky - horkokrevný generál, občas mrzoutský Rozvora, pohodlný Špatinka aj. Nenajdeme zde však postavu zlou. Záliba charakterizovat tak, aby postavy nebyly špatné, vrcholí u popisu smrti: „*Chodby a síně zámečku na Mlakách provázel mráz z neviditelné postavy, jež neslyšitelnými kroky směle vstoupila do prvního patra, rozhlídla se a vešla do pannina pokoje. Když se potom zoufalé výkřiky a úpěnlivý nářek odrážely o stěny chodeb, nezvaná chmurná bytost již odcházela, jak byla vešla.*“ (K. V. Rais, 1933, 70n.).

Tento popis není ani děsivý ani fatální. Smrt je zde taková, jak byla cítěna v té době venkovským lidem. Není zlá, dělá pouze to, co musí. Je vykreslena jako temný stín, který se pohybuje mezi námi. Je to součást života a tak je i brána.

Další věc, která charakterizuje Raisovy postavy, jsou promluvy. Strídají se různé formy dialogů a monologů. V rozhovorech generála a Špatinky

zaznívá onikání. Častým prostředkem vyprávění i monologů je er-forma⁴¹. Kontrast, který užívá Rais u popisů, vkládá i do vnitřních monologů postav, kdy jedna postava si často myslí přesný opak toho co druhá, ale nikdy to nevysloví nahlas.

Po lexikální stránce nejsou Raisovi cizí slova familiérní či zdobnělá, jež opět používá k dokreslení charakteru postavy, využívá i slova z lidového jazyka (*honěnice, jenerál, ekcelencpán* ...). Rais se nebojí používat ani slova cizího původu (*generálovo Au – contraire*). Užití těchto slov není náhodné, jak již bylo řečeno, dokreslují charaktery postav, které je užívají. Generálovi jeho *Au – contraire* dodává na vznešenosti, aristokratičnosti a zcestovalosti. Rozvorovi jeho čistá spisovná česká mluva dodává punc pravého vlastence. Zdobněliny a familiárnosti paní Rozvorové vypovídají o její dobré duši a lásce k těm, k nimž je směřuje. Špatinkův ekcelencpán dělá z tohoto muže člověka nevzdělaného, prostého, ale v jádru hodného a dobrého.

Kompozice celého díla je poměrně volná, i když nejde o rozvětvený příběh. V případě smrti paní Rozvorové dochází k celkovému obratu situace a mění to kompletně smysl předchozího počínání. Dílo se poměrně symetricky dělí na 5 kapitol, které na sebe plynule navazují. Základem stavby je kontrast v popisech obou hlavních hrdinů. Užito je i gradace, jak vrcholí boj o budky, i když tento děj postrádá svůj závěrečný vrchol. Ten vytěsnila jiná událost, která se stává vrcholem celého příběhu. Příběh se odvíjí den po dni, tak jak plyne čas, jde tedy o chronologickou kompozici. Jedinou výjimkou je drobná retrospekce v druhé kapitole, kdy se vzpomíná na mládí Rozvorových. Ale i to má svůj význam, osvětluje nám to historii hlavních postav, vzbuzuje v nás sympatii k nim. Povídka by se dala napsat i bez těchto exkurzí do minulosti hlavních hrdinů, ale pak by zde opravdu chyběl jistý osobní prvek. Vůbec celé místo děje je zajímavé. V povídce nenajdeme jiné, alespoň podobně podrobně popsané místo, jako by se vše točilo pouze okolo Mlak. Víme sice, že nedaleko se nachází město, ale nevíme o něm vůbec nic, jen to, že je tam obchod a pošta. Z této teorie trochu vybočuje popis světnice truhláře Fidrmuce a popis hřbitova, ale to lze odůvodnit tím, že obojí je natolik těsně spjata se samotnými Mlaky a událostmi okolo nich, že bylo třeba je popsat. Pravděpodobně se se zde uplatňuje jakýsi „genius loci“, zdůrazňující důležitost tohoto místa. K tomu vede i příběh popisovaný ve druhé kapitole, kdy Rozvorovi cestují Evropou, až přijedou na Mlaka, přitahování láskou k vlasti. I to je symbolika Mlak. Zajímavé je pojetí času v díle. Víme, že se povídka odehrává v 90. letech 19. století, časový úsek vymezený dějem je poměrně krátký - několik měsíců. Nejdůležitějším faktorem však nesporně zůstává nikoliv určení dní, ale popisy přírody a času s tím souvisejícího, jako jsou nástup jara a konec zimy a poté nastupující léto.

---

⁴¹ Tímto je míněna forma onikání užívaná v knize, např. monolog starého Špatinky: „...von si excelenc pán myslí...“.

Právě čas, jak je vidět v přírodě, byl oním časem, který zajímal autora i hlavní hrdiny tohoto příběhu.

Celá povídka má znaky idyly, nejde o žádnou složitou zápletku. Děj je postaven na popisech a dialogích dvou hlavních postav, jimž ostatní pouze sekundují. Děj negraduje k žádnému velkému finále a v místě, kde by mělo dojít k vyústění prvotní zápletky, nastává kolize děje i zápletky smrti paní Rozvorové. Původní zápletky se nám poté prakticky ztrácí a následuje vyprávění bez dalších zvrátů. Celé dílo graduje až na úplném konci, kdy přichází jakýsi pomyslný *happy – end* a pokojné zakončení, kdy prostí lidé přijímají už tak milované pány za své vlastní a jsou rozhodnuti se o ně postarat.

Do díla se promítá i politické a vlastenecké cítění Raisovo. Správný Čech – vlastenec Rozvora má v pokoji obrazy Josefa Kajetána Tyla, Františka Palackého, Karla Havlíčka Borovského, čte Národní noviny a raduje se z vítězství ve volbách. Rozvorovi podporují chudé, darují jim oblečení, peníze a dávají jim práci. Srb – generál holduje rakouské Politik, je nepořádný a věčně prohrává.

Dílo nádherně ukazuje život prostých i bohatých lidí. Vykresluje krásu bohatého domu i chudobu obyčejných lidí. I přesto je povídka idylou, která sice patří k Raisovým méně známým, ale nikoliv nezajímavým povídkám.

5.1.2 Reálný základ povídky Špačci

Když roku 1895 psal K. V. Rais povídku Špačci, nechal se inspirovat skutečným prostředím a postavami. I příběh, který tu popisuje, se pravděpodobně udál. Na záměčku ve Svobodných Hamrech u Trhové Kamenice (v povídce záměček Mlaka u Chlumu) žil v letech 1863 – 1903 vlastenecký a lidumilný Jan Nevole, přítel dr. Františka Ladislava Riegra a mecenáš Josefa Kajetána Tyla. Rázovitého a trochu podivínského statkáře poznal Rais za svého pobytu v Trhové Kamenici a za svých návštěv hamerského záměčku.

Jan Nevole, rodák z Chotěbořska, se narodil 15. dubna 1812 ve Vísce, vystudoval inženýrství a architekturu, stal se spolupracovníkem ing. Jana Pernera při stavbě železnice Praha – Brno. Oba dva, ing. Jan Nevole i ing. Jan Perner, vydali vlastním nákladem některé Tylovy spisy. V rodině se vypráví, že Jan Nevole měl dvě nevěsty. Jedna byla hezká a bohatá, druhá ani hezká ani bohatá. Jan Nevole prý prohlásil, že ta hezká a bohatá snadno ženicha najde a vzal si druhou, Terezii Šebkovou (v díle paní Rozvorová). Byla to prý paní velmi energická, praktická, ale i panovačná. Nevolovi měli čtyři děti – Svetozara, Milana, Milevu a Annu. V letech 1845 – 1863 působil Jan Nevole na pozvání knížete Milana jako ředitel veřejných staveb v srbském knížectví. Zde poznal v Bělehradě moravského rodáka Františka Zacha. Následovalo krátké období pobytu ve Vídni, kde Jan Nevole působil jako společník podnikatelské firmy. Po návratu do vlasti zakoupil panství Svobodné Hamry. Zde a v okolí se snažil podporovat vlastenecké snahy, hlavně ochotnické divadlo v Trhové Kamenici (Další Raisova povídka – Jak hráli o králi Váslavu). Na zámku žil až do své smrti. Zemřel ve Svobodných Hamrech 12. dubna 1903. Pochován je na hřbitově v Trhové Kamenici.

František Zach (v povídce generál Zubr) se narodil 1. května 1807 v Brně, kde byl jeho otec hostinským U Černého orla. Pracoval jako praktikant při krajském úřadě ve Znojmě, ale nadšen tehdejšími slavofilskými ideály odešel roku 1830 do Polska a bojoval v řadách povstalců proti ruskému absolutismu. Strávil pak s polskou emigrací plných deset let ve Francii, kde se živil různým způsobem, např. byl úředníkem královské knihovny ve Fontainebleau. Ve Francii získal též teoretické vojenské vzdělání. Jako přívrženec strany Adama Czartoryského byl jím roku 1843 vyslán s politickou misí do Bělehradu.

Roku 1848 byl přítomen na Slovanském sjezdu v Praze a účastnil se svatodušních bouří. Roku 1849 bojoval na Slovensku proti Maďarům.

Roku 1850, po potlačení povstání, se vrátil zpět do Srbska. Na jeho popud byla zřízena v Bělehradě vojenská akademie pro výchovu důstojníků. Setník Zach byl jejím prvním ředitelem.

Po svržení knížete Alexandra Karad'orděviče a nastolení dynastie Obrenovičů od roku 1858 žil ve Švýcarsku jako vychovatel syna srbského ministra Garašanina. Odtud byl knížetem Milanem povolán zpět do Srbska, protože vojenská akademie bez Zacha upadala. Byl jmenován plukovníkem dělostřelectva. Když se vyznamenal v boji Srbů proti Turkům za rusko-turecké války, velel ibarskému armádnímu sboru na pohoří Javoru, byl povýšen na generála (stal se prvním srbským generálem) a knížecího pobočníka. Před odjezdem na bojiště šlápl kůň Zachovi na palec pravé nohy. Zach poranění nedbal, když nemohl pro bolesti sedět na koni, řídil bitvy z vojenského vozu. Lékaři konečně Zacha přinutili, aby se vrátil do Bělehradu, kde mu v anglické nemocnici amputovali pravou nohu nad kolenem. Zbytek života strávil jednak v Praze, ale hlavně u svého starého přítele, ředitele Jana Nevole, „nejstaršího Staročecha,“ na jeho velkostatku ve Svobodných Hamrech. Zach žil v pensi od roku 1883 a 14. ledna 1892 zemřel v Brně.

Budeme-li předpokládat, že Rais psal dle skutečné události a podle skutečných postav, najdeme zde řadu odchylek od skutečnosti. Životní osudy Jana Nevole jsou vylíčeny poměrně věrně, až na umístění rodiště pána z Mlak na Jičínsko (jak víme, šlo o Vísku na Chotěbořsku), ovšem realita pokulhává, jakmile se dostáváme k rodinnému životu Nevolových. Rais uvádí jako potomky Rozvorových dvě dcery, Božičku a Milinku.

Nevolových dcera Anna (v povídce Božička) se provdala za profesora pražské techniky dr. Karla Preise (v povídce architekt Poupa). V povídce je uvedeno, že se tato dcera provdala do Vídně za architekta. Mýlka byla pravděpodobně způsobena záměnou v příbuzenských vztazích. Vídeňským stavitelem a poslancem Království českého v říšské radě byl bratr ženy Jana Nevole, ing. František Šebek. Pohřben je též v rodinné hrobce v Trhové Kamenici.

Druhá dcera Milena (v povídce Milinka) se provdala za ing. Abunda Staňka (v povídce ing. Kamenář), syna pražského lékaře dr. Staňka (mecenáš B. Němcové). Rais neuvádí další dva sourozence těchto dcer, bratry Svetozara a Milana. Další fikcí je, že Božička a Milinka měly každá 5 dětí, to též neodpovídá skutečnosti. Je však možné, že tento počet byl záměrně navýšen, protože obraz velké rodiny navozuje dojem idylly.

Paní Rozvorová je zde líčena jako bytost pořádkumilovná, energická a velmi hodná. Skutečná paní Nevolová byla nejen energická, často i panovačná, ale velmi dobrá hospodyně. Je pravdou, že tuto vlastnost nemusel Rais jako občasný návštěvník vůbec poznat nebo ji v rámci idealizace vypustil.

Další drobností je, že u postavy statkáře Rozvory je konstatováno, že nosil brýle pouze na čtení. Skutečností však zůstává, že Jan Nevole nosil v té době neustále velmi silné brýle. Postava Jana Nevole je popsána relativně

přesně ve srovnání s generálem Zachem. V případě generála Zacha – Zubra Rais vyloženě tápe, nebyl dobře seznámen s jeho skutečnými životními osudy. Uvádí, že pocházel z jihoslovanského lidu; dobře však byl poučen o Zachových osudech a o jeho hrdinství v Srbsku. Zřejmě však vůbec netušil, že se generál narodil v Brně. Jako místo setkání těchto dvou mužů uvádí pražská studia. Rais věděl zřejmě o studiích Nevolových. Pravda je však taková, že se seznámili až za společného pobytu v Srbsku. Rais popisuje Zacha (tedy Zubra) spíše jako kosmopolitu, Zubr čte německé noviny, mluví francouzsky, vzpomíná na Srbsko. Ve skutečnosti byl Zach velkým vlastencem a hrdinou roku 1848. Rais se příliš nezmiňuje o zranění generála Zacha a jeho dřevěné noze. V povídce také oproti skutečnosti najdeme neshody v časových údajích. V povídce se uvádí, že generál žil na Mlakách (ve Svobodných Hamrech) již pět let, když paní Rozvorová zemřela. Generál Zach žil na záměčku v letech 1880-92, nepřetržitě tu pobýval v letech 1880-85. Každopádně přesný pobyt by měl být datován od roku 1880. Z toho vyplývá, že paní Rozvorová zemřela v roce 1885. Skutečná paní Nevolová zemřela v roce 1882. Rais také uvádí jako čas úmrtí paní Rozvorové jaro, „*potom, co se objeví první špaček na stromě v zámecké zahradě*“. Terezie Nevolová však zemřela 14. prosince.

Přesný je Rais v popisech interiéru zámku, je vidět, že mu utkvěl v paměti, že to je jeho silná stránka. Jak již bylo mnohokrát řečeno, jako častý host měl asi dobrou příležitost si zařízení povšimnout.

Nejpřesnější jsou Raisovy popisy krajiny. Jelikož se tento kraj příliš nezměnil, je ještě dnes možné sledovat Špatinkovy kroky z Mlak do Chlumu podle Raisova popisu. Výstižný je i popis hřbitova, taktéž dle skutečnosti. Nejpozoruhodnější je však přesný popis hrobky Rozvorů – Nevolů. Překvapivé je to zvláště po poněkud povrchní znalosti rodinných osudů. Rais dokonce ví, že jde o hrobku, nikoliv o pouhý hrob. Na druhou stranu je nutno připustit, že za své učitelské praxe se Rais pravděpodobně na hřbitov často dostal.

Nutno učinit poznámku k zápletce povídky o špačcích, sporu o budky. Tato událost se skutečně stala, avšak jak prý vyprávěla Anna Preisová (v díle dcera Božička) celý příběh se udál jinak. Jak přesně, není známo, jisté je, že dcera Jana Nevole Anna se prý pro tu povídku na Raise hněvala, neboť prý se příhoda neudála tak, jak je popsána.

Celkově však jsou oba muži, Zach i Nevole, v Raisově povídce zachyceni dosti povrchně, zvláště generál Zubr – Zach. Dá se to vysvětlit tím, že Rais, jak již bylo zmíněno, neznal dopodrobna životní osudy obou mužů, dále pak i tím, že v době, kdy psal Špačky, uplynula již jistá doba od jeho pobytu v Trhové Kamenici, a nakonec i tím, že od roku 1894, kdy psal Špačky, začal již pracovat na svém velkém díle Západ.

5.1.3 Fotografie mapující Raisovu povídku Špačci

Obr.1 Foto generála Zacha (Zubra).

Obr.2 Foto generála Zacha a statkáře Jana Nevole (Rozvory)

Obr. 3, 4 Zámeček ve Svobodných Hamrech (Mlaka)

Obr. 5 Zámeček z boku.

Obr. 6 Zahrada zámku, v níž se odehrává děj Špačků

5.2 Povídka *Káča*

5.2.1 Stručný obsah

Povídka *Káča* patří mezi Raisova díla z učitelského prostředí. S panem učitelem Ondřejem Klepetkem se setkáváme poprvé přede dveřmi budějovické preparandy. Je to *27-letý mládenec s brýlemi a kloboukem na provázku, trochu opotřebovaného vzhledu*. Hned v úvodu se seznamujeme s jeho životními osudy – je rodákem z Jindřichova Hradce, studoval gymnázium, poté kupectví, opět se vrátil do škol, mládencoval po školách na Českomoravských horách. Když učil děti v zapadlých vesnicích, často spal jen na půdě a jedl skrovně. Za těchto všech trampot se naučil na sobě šetřit a stal se maličko „*škrtem*“. Po nové školské reformě šel na soběslavský učitelský ústav, ale i ten musel pro nedostatek peněz opustit. Nakonec dělal učitelského pomocníka a časem se propracoval až k zkoušce učitelské způsobilosti. Největší vzpomínka na mládí byla slova jeho maminky, aby se neženil, pokud mu nevěsta nepřinese alespoň dvě tisícky.

Klepetko vyráží zpět na cestu do Zlíbeného, města, kde učiteluje. Před odjezdem však musí ještě vyřídit pochůzku pro svého nadřízeného, řídicího Králíka. Řídící žádal Klepetka, aby mu přivezl džbán na pivo tzv. *Káču*, který se nedá sehnat jinde než Budějovicích. Klepetko rád přislíbí, chce se zavděčit řídicímu, neboť si myslí na jeho dceru Emču. Mladý učitel vyráží v Budějovicích do podnikové prodejny továrny na džbány. Po příchodu do firmy žádá starého Němce o *Káču*. Prodávající Němec vůbec netuší, co je to „*frfluchte Kchatša*.“⁴² (K. V. Rais, 1968, 21). Po mnoha nedorozuměních se dohodnou, že by to mělo být něco velkého a neobyčejného: „*..., přinesl džbán, náramný džbán, snad tři čtvrti lokte vysoký, hliněný, baňatý, černě polévaný, takže se blyštěl jako smola*.“ (K. V. Rais, 1968, 20). Klepetko si není jist, zda toto je *Káča*, ale nechá se přesvědčit, že je to džbán, jaký se hned tak nevidí a že už se ani takové nedělají.

Při návratu do ubytovacího hostince se stává terčem posměchu pro džbán, který s sebou vláčí. Džbán a Klepetko vytvářejí dosti komickou dvojici. Cestou Klepetko přemýšlí o svém ranním příjezdu do Budějovic o dvou jiných učitelích, se kterými se setkal, kteří jako bohatší se nad něj vyvyšovali a on přece nakonec také uspěl. Po příchodu do hostince následuje kolotoč údivu nad džbánem, který si Klepetko nese. Klepetko po dlouhém vypravování, jak se to vlastně seběhlo, že tahá „*diesen schwarzen Teufel*“⁴³ (K. V. Rais, 1968, 29) vyráží na vlak do Prahy.

---

⁴² Německy: *Zatracená Káča*.

⁴³ Německy: *Toho černého čerta*.

Na nádraží čekají Klepetka další perné chvílky, opět se stává atrakcí. Pak nemůže dostat Káču do vlaku. V kupé se rázem stane středem obdivu a opět musí vyprávět svůj příběh. Během cesty dostane také první nabídku židovského obchodníka na odkoupení břemene. Konečně vlak vjíždí na pražské nádraží a Klepetko opět svádí boj s titánským džbánem, aby se dostal z kupé. Jelikož musí náš hlavní hrdina přejít na jiné pražské nádraží užívá si cestou další nechtěný obdiv. U nádraží se zastaví v hospůdce na občerstvení a opět vzpomíná na zkoušku, kdy byl zavolán k panu komisaři Halinovi k vysvětlení jedné pasáže ze zeměpisu. Ve sporu se jedná o nejvyšší hory na Českomoravské vrchovině. Klepetko trvá na tom, že jednou z nejvyšších hor je Buchta-kopec, o němž komisař jakživo neslyšel. Hledají ve slovnících, ale nemohou nic najít. Klepetkovi se už začíná ztrácet učitelské osvědčení před očima, když v jedné slovníku najdou drobnou poznámku: Buchta-kopec (Loewenberg). Tento okamžik vše vyjasní. Komisař, který studoval ještě německé školy, výraz Loewenberg velmi dobře zná, uzná Klepetkovu pravdu.

Pan učitel nastupuje další cestu Praha – Pardubice, kam doráží již bez větších problémů. V Pardubicích se chystá přenocovat na nádraží, ale je odtud vykázán zřízencem. U nádraží se Klepetkovi vnutí nosič zavazadel a nabídne se, že mu ukáže nocleh. Klepetko přijímá a začíná putování pardubickými ulicemi a uličkami. Nakonec nosič učitele zanechá v podniku nevalné pověsti a pravděpodobně lehčích mravů. Klepetko neváhá a dává se na útěk, při němž si vyslouží pojmenování „*Jozef Ejipský*“⁴⁴ (K. V. Rais, 1968, 58). Mladý učitel se ocitá opět na nádraží, odkud je opět vykázán. Přenocuje tedy v jiném hotelu, kde opět se Káča stane zdrojem zábavy. Ráno se vydává na cestu do Chrudimi. Po příjezdu do Chrudimi si Klepetko vzpomene, jak sem před lety šel pro oprávnění podučitelské, jak byl k panu hejtmanovi pozván na jedenáct hodin a on přišel už v devět, byl vypeskován a vyhozen. Klepetko však tehdy žil ještě dále než v Zalíbeném, potřeboval stihnout vlak v deset hodin. Nakonec na přímluvu přítomného inspektora, kterému se Klepetka zželelo, byl mu dán list dříve a Klepetko vše stihl, jak potřeboval.

Následuje cesta učitele Klepetka zpět do Zalíbeného, obchází Slatiňany a míří k Nasavrčům. Cestou si maluje, jak bude přijat, jak snad i získá obdiv slečny Emči. Po velké námaze se dostává do Nasavrč. Zde se staví na korbílek piva⁴⁵ a zde už mezi svými sklízí spíše soucit s tím, že musí táhnout obrovský džbán. Navečer přichází Klepetko do Zalíbeného, upraví se ve svém příbytku, popadne Káču a utíká k řídícím. Očekává slastné zasloužené ovace za svůj výkon. Když však vpadne k řídícímu domů, dočká se hned dvou

---

⁴⁴ Starozákonní postava cudného mladíka – Josef Egyptský.

⁴⁵ Poměrně zajímavý odkaz, kdy si Rais vzpomene na vyhlášené nasavrcké pivo. V Nasavrčích se vyrábělo známé místní pivo až do období II. světové války. Nakonec byl pivovar zavřen, neboť se v pivovarském rybníce z nešťastné lásky utopila dívka, kterou nemohli dlouho najít, až poté byla nalezena patřičně znetvořená. Nikdo pak již nechtěl toto pivo pít a pivovar zkrachoval.

překvapení. Nejdříve zjistí, že džbán, který přinesl, není Káča. Káča je nepoměrně menší malovaný džbánek. Káča se nazývá proto, že si u řídících zvykli mu tak říkat. Ale i tak je černé hliněné monstrum, přinesené Klepetkem, přijato s vděkem. Druhá novina je však daleko více zkrušující. Slečna Emča se má vdávat za Klepetkova kolegu Kličku. To Klepetka natolik rozhoří, že vyběhne z domu a na čas zatrpkne. Nestýká se s lidmi, ale po čase si uvědomí, že ochuzuje jen sám sebe a začne opět být starým Klepetkem. V hostinci si sedne klidně ke Kličkovi, zjišťuje vše o svatbě a když se dozví, že Emča má dostat jen 1400 věna, vzpomene si na slova své matky a je rád, že si Emču bere Klička. Většina rivality je pryč a Klepetko klidně poučuje Kličku, i když trochu škodolibě, jak se připravit na učitelské zkoušky, které Kličku ještě čekají.

5.2.2 Rozbor povídky Káča, komparace reality a fikce

Povídka Káča byla sepsána roku 1905, tedy po více než deseti letech, co Rais opustil Trhovokamenicko a Hlinecko. Je to jedna z jeho humoristicko – satiristických povídek, kde však můžeme nalézt i idylické podtóny. Jako inspirace posloužila Raisovi jeho vlastní cesta na zkoušky učitelství do Českých Budějovic v roce 1879. Rozdílem však bylo, že Rais tehdy cestoval přes Vídeň. Ale i tak popisoval cestu, kterou dobře znal. Mnohokrát musel tuto cestu při jiných příležitostech absolvovat. Dvacet dva kilometrů z Chrudimi do Trhové Kamenice popsal Rais krátce, ale poměrně přesně, jen s jednou nepřesností; Klepetko nemohl již od Chrudimě, či Slatiňan vidět Nasavrky. „*V dáli za širými poli a luhy, nad stráněmi a lesy, vysoko na kopci pod jasnou boží oblohou bílé Nasavrky se na něj vesele dívaly,...*“ (K. V. Rais, 1968, 70). Také Rais vezl svému nadřizenému džbán, obyčejný hliněný, červenohnědě polévaný, vysoký asi 40 cm, do něhož se vešlo nejméně 5 litrů piva. Taktéž jiný než byl požadován. Tento skutečný džbán byl uchováván v majetku vnučky řídicího učitele Macháčka. Důvodem koupě džbánu tehdy bylo, že se řídicí Macháček chtěl vyrovnat svým bratrům a mít stejný džbán jako oni. Avšak jako předobraz pro vykreslení řídicího Králíka posloužil Raisovi řídicí Kutílek z Krásného u Nasavrky, jak Rais sám prohlásil. Další Raisova vlastní zkušenost se v díle odráží v chování byrokratů, s nimiž sám Rais měl nemalé problémy a nebyl sto přijít jim na chuť. Kritizuje přezíravost, nadutost a striktnost těchto úředníků. V díle chování byrokratů popisuje v části, v níž si jde Klepetko pro podučitelské vysvědčení. Je zde zbeletrizována příhoda, kdy si Rais šel jednou jako učitelství začátečník z Trhové Kamenice na Berní úřad v Nasavrkách pro svůj plat. Nadutý berní úředník Řezáč oslovil mladého učitele dotazem: „*Voni jsou učitelství?*“, načež mu pohotový Rais rázně odpověděl: „*Ano, pane berňovskéj, já jsem učitel Rais z Trhové Kamenice!*“ Autor nechává své vzpomínky odrazit i v místech, kde popisuje těžkosti a hořkost učitelství povolání v zapadlých vesnicích českých hor. Učitelé byli často špatně placeni, ubytování často také nestálo za nic, podučitelé byli často využíváni svými nadřizenými, aby za ně konali neoblíbené povinnosti (docházení na pohřby, roráty⁴⁶, apod.). Jediné, čeho požívali učitelé i podučitelé, byla úcta, ale i o tu se muselo bojovat. Nutno poznamenat, že v díle se odráží pravdivý obraz toho, jak skutečně vypadal život a postavení učitele.

Zároveň je zde zmiňována postava učitele Kličky, což byl Raisův kolega v Trhové Kamenici. Hlavní postava díla je učitel Klepetko, mladík trochu komického zevnějšku, snaživý vypočítavec, lehce hamižný poctivec. Klepetko je zde postava rozporuplná, není postavou zápornou, ale ideály

---

⁴⁶ Ranní mariánská mše v době adventní.

kladného hrdiny také nepřekypuje. Snad to, že měl odjakživa hluboko do kapsy, z něj vychovalo trochu hamižníka, který počítá každý šesták. Utrácí, jen když ví, že se mu to někde vyplatí. (Jde do hostince, kam jinak moc nechodí, aby si nechal gratulovat k splněným zkouškám.) Na druhou stranu nikdy nikomu neudělá nic zlého a je to mládenec velmi ctnostný (příhoda, jež se mu stane v Pardubicích, když s přezdívkou Josef Ejipský utíká z hostince pochybné pověsti). Když jde ovšem o jeho prospěch, je schopen pro to udělat vše, i vláčet těžký džbán stovky kilometrů. Skutečnost, která nám dokresluje tuto postavu, jsou ony exkursy do minulosti Klepetkova života, ony vzpomínky, jež nám osvětlují jeho povahu i osud. Čtenář ani příliš nerozumí jeho vztahu k slečně Emče. Máme dojem, že Klepetko je do ní zamilován, ale nakonec váháme, zda za tím vším není vidina peněz a získání lepšího místa. Postava je zřejmě Raisovou kritikou kariérismu a lehkého pokrytectví (tento dojem v nás umocňuje i Klepetkovo věčné *-cheche-* téměř v každé větě). Klepetko je i přesto postava, která si čtenáře získá, je to bojovník, věčný smolař a nešika. Právě při líčení nešikovností a činů učitele Klepetka, schopnosti zpackat vše na co sáhne, zaznívá jasně idylický tón.

Zmíníme-li se o jazyce, je nutno poznamenat, že je velmi podobný jazyku jiných Raisových děl. Jazyk dotváří postavu, vypovídá o jejím vzdělání, ale i o vztahu k lidem. Rais používá spisovné češtiny, ale nebojí se sáhnout i do lexikonu lidových vrstev (*pejřka, bandory, štace, ...*). Nevyhýbá se ani němčině (*ferrit, ..hab ich in meinem Leben nicht gehoert*⁴⁷. (K. V. Rais, 1968, 18)). Postavy, které hovoří německy, nejsou zrovna Raisovými oblíbenci. Jsou zde líčeni jako mrzouti, nebo lidé pochybných zaměstnání či hospodští chvástalové. Co však rozhodně zaujme, jsou slova, jež neodpovídají dnešní pravopisné normě, jako je *drič* namísto *dríč*, *přisahati* místo *přísahati*. V přímé řeči je ponechán výraz *žbán* místo *džbán*. Skloňování jména Klepetko taktéž neodpovídá dnešní pravopisné normě. Jak nám také praví ediční poznámka, na straně osm byl pozměněn text „*Se sedmdesáti jednuškami ročně kdysi začal,...*“ Původních jednušek sedmnáct bylo změněno na sedmdesát. Proč byl v pátém vydání tento text změněn se nám již nevysvětluje.

Káča patří k dalším Raisovým dílům z Trhovokamenicka, je to sotva osmdesáti osmi stránková próza. V povídce je bohužel kladen větší důraz na charakteristiku Klepetka a na jeho trampoty s Káčou než na popisy prostředí. Neznamená to, že by byly vypuštěny, ale jsou zde zastoupeny v daleko menší míře, než je pro Raise běžné. Povídka nevyniká žádnou složitou zápletkou ani *složitým stupňujícím se příběhem, je to úsměvná satira na lidské vlastnosti* jako povýšenost, byrokratismus, vypočítavost a kariérismus. Dílo nepatří k známým, ale to neznamená, že se jedná o nevýznamnou část Raisovy tvorby.

---

⁴⁷ Německy ...nic takového jsem ve svém životě neslyšel...

5.2.3 Fotografie k povídce Káča

Obr. 12 Klepetkův Buchta – kopec, Loewenberg. Dnes Buchtův kopec.

Obr. 13 Mapa cesty učitele Klepetka z Chrudimi do Trhové Kamenice (podrobněji viz. Mapy). Zdroj: Turistická mapa, Klub českých turistů, vydal Vojenský ústav kartografický š. p. 1993 – 95.

6. Rozbor memoriální práce Ze vzpomínek

Další prózou, která se tematicky vztahuje k diplomové práci, je Raisova memoriální práce *Ze vzpomínek*. Rais v ní popisuje své osudy v Trhové Kamenici, své učitelské začátky, své první dny zde strávené a hlavně první pocity, které zde zažíval.

Rais začíná tím, že vzpomíná na to, jak idylicky plynulo léto roku 1877. Měl v této době již zažádáno o učitelské místo v Trhové Kamenici, ale dosti se obával odchodu z domova. Nutno říci, že se do Trhové Kamenice příliš netěšil. Toto léto trávil hlavně hraním divadla, četbou Nerudy, Čecha a Zeyera. V půli srpna přišel Raisovi nepříliš dychtivě očekávaný dopis, ve kterém je mu oznámeno, že mu bylo přiděleno místo podučitele v Trhové Kamenici s platem 350 zlatých, později 400 zlatých ročně. Rais si okamžitě všiml toho, že v dopise bylo několik pravopisných chyb. Okamžitě se rozhodl podniknout cestu do Trhové Kamenice, aby vyzvěděl, jak se věci mají.

Cesta za povoláním začala Raisovi již další den ve dvě hodiny v noci, kdy musel dojít do sedmé hodiny na vlak do Dvora Králové. Z Dvora Králové cestoval Rais vlakem do Hlinska. Putoval tehdy ještě existující 4. třídou, ve které nebyly ani lavice, zde se stálo. Po téměř pětihodinové ranní procházce to muselo být značně náročné. Během cesty Rais poznává okolní města⁴⁸. Po svém příjezdu do Hlinska pozoruje Rais místní krajinu. Připadá mu podobná té jeho doma. Poprvé v tuto chvíli také zpozoruje řeku Chrudimku. V Hlinsku se Rais prvně setkává s místními lidmi. Popisuje je jako: „...*prudší, tělesně kostnatější, tvrdší, houževnatější, jaksi ošlehanější, uplahočenější. Mluvili hlučně a nepočínali si skromně jako drobní rolníci a baráčníci tam u nás...*“ (K. V. Rais, 1959, 13). Z Hlinska nastupuje Rais svou další cestu do Trhové Kamenice. Když prochází místní krajinou, zdá se mu chudší a drsnější, než ta, na kterou je zvyklý z domova. Postrádá ovocné stromy a řepu cukrovku. Sám ji popisuje takto: „*Podél silnice se porůznu chvěly jen osiky a tiše stály košaté jeřáby, jejichž okoliky plodů v brčálové zeleni listí vynikaly posud jen barvou nažloutlou. Při své pouti každou chvíli jsem zas u lesa, v polích, na úbočí vršku spatřil neúrodný, hrbolatý kus země s omšnými kameny, s keříky trní, jalovce, s kvetoucím lomikamenem i s drobnými zlatými očky chlumních mochen.*“ (K. V. Rais, 1959, 14). První vesnicí, kterou Rais projde je Rváčov, který však Raise příliš nezaujme. Cesta se vůbec zdá Raisovi dosti neútešná. Není z ní žádný rozhled a krajina je stále stejná. Jediným vytržením pro Raise je pohled na místní rybník, ke kterému se ale ani nepřiblíží. Nad rybníkem musí Rais zdolat prudký táhlý kopec.

---

⁴⁸ Rais při této příležitosti zmiňuje i město Skuteč. Zřejmě Rais město skutečně navštívil, ale nikoli při této cestě, neboť Skuteč neležela při této železniční trati.

Rais si začíná již zoufat, když tu náhle uvidí věž kostela v Trhové Kamenici a hřbitov⁴⁹ : „ *Ale v tom nenadále za pahrbkem vyčouhl úzký, jehlanovitý vrchol věže. Ach, zde je! A tu jsem již také vpravo spatřil bílé zdi, ohrazující hřbitov. Byl u silnice, v širých polích. Nade zdi vystupovalo jen několik řídkých stromů a v prázdné prostora se vysoko zdvíhal kříž se zlacenou podobou božského slitovníka...*“ (K. V. Rais, 1959, 15n.). Po pár krocích se Raisovi otevře pohled na samotnou Trhovou Kamenici, jeho budoucí učitelské působiště : „ *Dole v sklánějícím se údolí mezi kopci se víc a více objevovala milá Kamenice: za řádkou dřevěných, schýlených střech pěkný kostel se štíhlou vypiatou⁵⁰, třpytnou věží, před ním veliká patrová budova, bezpochyby fara, a hned vedle ní jiná, o něco menší, patrně škola. Ty tři jasné budovy stály nejvýše a městečko, jeho náměstí, se od nich mírně sklánělo k Chrudimce. I farní a školní zahrada se prudce svažovaly k náhonu od starého mlýna, jenž se za loukou šedal při začátku rybníka. Bylo to skromné, nevelké město. Jeho náměstí jsem si ohraničil hned s návrší, na němž jsem stál, přízemní i patrové domy a domky je jasně označovaly. Na dolní straně právě proti kostelu stála veliká, rozlehlá patrová budova a kousek dál vpravo, na kraji řady domů s nevysoké budovy pitvorně vyčouhovala veselá vížka – snad radniční. Mnoho dřevěných domků stálo dole k vodě a za ní se ještě usadily u silnice i výše, až po krajní úbočí kopců, toho polnatého s bílou kapličkou na temeni i druhého, rovněž mohutného, ale zcela zalesněného. Tam jim celá Kamenice seděla v klíně.*“ (K. V. Rais, 1959, 16). Rais záhy proběhl k náměstí a ke svému velkému štěstí doslova málem vrazil do svého nadřazeného, řídicího Macháčka, který jej vroucně uvítal. Macháček pozval Raise do svého bytu, kde ho uvedl do situace. Sdělil mu, že škola má pouze dvě třídy ve své budově, další tři jsou pronajaty po městě. Na stavbu velké školní budovy se teprve čeká. Dále byl Rais seznámen se svými budoucími kolegy - Starostou, Kličkou a Karlou Burešovou.

Poté bylo Raisovi navrženo, zda by nechtěl bydlet v patrovém baráčku za kostelem. Rais získal v tomto domě poměrně velký pokojík v patře. Tento pokojík Rais shledává jako útulný, ale vadí mu tenké stěny a malá okna. Také se bojí, že v něm bude dosti zima. Protože však nechce dělat potíže a je ještě dosti otřesen náhlými změnami, nic neříká. Nájem za tento pokoj činí 2 zlaté měsíčně. Vzápětí vede řídicí Macháček Raise do jeho školního kabinetu. Rais je opět poněkud otřesen, když zjišťuje, že kabinet je v jiné budově než školní. Vzápětí však propadá v úžas, jak je kabinet vybaven: „ *Pokojík se školními sbírkami byl opravdu maličký, ale asi dvě skříně, stoly, okno, lavičky i stěny byly plny vyučovacích pomůcek: vycpaných zvířat, nejdůležitějších fyzikálních přístrojů, obrazů, map, diagramů, byly zde i veliké krabice se sbírkou ptačích*

⁴⁹ Tento hřbitov se vryl Raisovi poměrně dobře do paměti, neboť jej velmi často zmiňuje ve svých povídkách, např. Špačcích, Matce a dětech atd.

⁵⁰ ...vypiatou... - nejedná se o chybu

hnízd i vajec a po stěnách hojně upravených a orámovaných preparátů ze života ssavců⁵¹, ptáků, ryb, hmyzů, ukázky z oborů technologie, ze života rolnického i řemeslnického. Drobné nástroje byly velmi pečlivě provedeny.“ (K. V. Rais, 1959, 24). Během dne se Rais seznamuje s okolím a místním folklórem. Zjišťuje, že zde funguje obchod s vlasý, jehož centrem je nedaleká židovská obec Dřevíkov. Tento obchod později Raise inspiruje k sepsání povídek – Z vlasářských pamětí. Večer řídící Macháček uvedl Raise mezi místní občany tím, že ho vzal do hostince na nasavrcké pivo. V tomto hostinci strávil Rais svoji první noc v Trhové Kamenici. Druhého dne ráno pak vyrazil na cestu zpět domů. Tato cesta se stala pro Raise ještě velmi náročnou, neboť při ní cestou do Hlinska zabloudil. Vlák ale i tak stihl. Ze své první návštěvy Trhové Kamenice odjížděl, jak sám popsal, zarmoucen a málo potěšen.

Rais se ještě dlouho rozmýšlel, zda nakonec do Kamenice opravdu nastoupí, ale nakonec přece jen vyrazil v půlce září se svým nábytkem na cestu. Cesta vozem trvala skoro dva dny. Rais tehdy cestoval přes Hořice, Hradec Králové, Pardubice, Chrudim, Slatiňany a Nasavrky až do Trhové Kamenice. V tomto okamžiku se dostáváme k dalšímu popisu Trhové Kamenice, kdy Rais o ní říká: „*Městečko, jež bylo mým prvním působištěm, mělo něco přes 1200 obyvatelů a celá jeho katastrální obec, v níž byly tři osady, asi půl třetího sta domů. Obyvatelstvo bylo katolické, několik rodin židovských, většinou chudých. Panoval zde vlasářský obchod, jenž před málem let býval slavný, ale v mou dobu již ochablý. Žilo se tu tiše, prostě a dost chudě. Lid byl dobrý, ne tak čilý a veselý jako u nás. Nářečí bylo podobné tomu našemu. O něco živěji zde bylo, když se cestující vlasáři vrátili ze světa.*“ (K. V. Rais, 1959, 36).

Vzápětí začíná Raisovo působení. Vyučuje v pobočce čtvrté dívčí třídy, která nesídlí v samotné škole, ale je v prvním patře jiné budovy na náměstí. Rais musel tedy často přebíhat mezi školními budovami. Jeho pracovní doba byla od půl deváté do dvanácti a pak od půl jedné do půl čtvrté. Jak dále sám píše, vztahy s jeho kolegy byly vždy dobré, ve sboru panovala shoda. Celkově však Rais mimo školu žil osaměle.

Se svými žáčkami byl Rais spokojen. Popisuje je jako děti skromné, velmi chudé, které leckdy v zimě neměly dost teplé oblečení, ale zároveň i jako tvrdé, protože si nikdy nestěžovaly na nepohodu. Sám Rais se jim snažil velmi naslouchat a pronikat i do jejich rodinného zázemí. Jak sám Rais píše: „*Měl jsem ty děti rád a mohu říci, že mi dosud někdy v mysli vystupují jednotlivé jejich postavičky, že vidím jejich úsměv a slyším i jejich hlas. Snad si na mne také někdy vzpomenou...*“ (K. V. Rais, 1959, 39).

Nejlepším přítelem Raisovým v tomto městě byl asi právě řídící Macháček, se kterým chodíval Rais na procházky nebo na pivo. Později získá

---

⁵¹ Ssavců – opět nejde o chybu

Rais ještě další tři přátele, a to špačka, kterého zachrání z jarní rozbouřené vody, kosa a drozda: „*Že mne ti tři ptáci v samotě těšivali a byli mi živými, milými společníky, věnoval jsem jim tu vzpomínku.*“ (K. V. Rais, 1959, 47).

Toto je také období, kdy Rais začíná psát první veršičky pro děti, pod vlivem inspirace časopisu Budečská zahrada. Z Raise se stává v této době, možná i vlivem nedostatku přátel v Kamenici, velký čtenář. Občas má problém vyjít s penězi, neboť „utrácí“ za časopisy a knížky. Kromě dětských básniček se Rais snaží i o drobnou prózu. V roce 1878 mu vychází v Poslu z Budče próza „Na Horách“ a poté mnohé další. Rais začíná v této době dopisovat do více časopisů. Nejdříve nedostává žádný honorář a později mu jeho honoráře stačí tak leda na předplatné.

Rais se snaží pozvednout nejen spisovatelství, ale i čtenářství. V Trhové Kamenici se stává správcem školní knihovny a snaží se ji rozšířit a děti získat pro čtení. Dále se snaží i o to, aby se v Kamenici vůbec vyskytovaly české noviny. Další Raisovou osvětovou činností byly jeho referáty na konferencích třídních sborů, kterých se účastnili učitelé z Hlinska a okolí. První Raisova přednáška se týkala metodiky vyučování dějepisu, další se pak týkaly nové české literatury, hlavně Nerudy, Hálek a dalších. Další činností Raisovou bylo ochotnické divadlo. Rais tuto činnost vykonával rád, ale jak sám říkal, byla to činnost konaná poskrovnu. Kromě jiného byl Rais dobrý hudebník a chodíval hrát do místního kostela na varhany. Byla to však služba náročná, neboť bylo v kostele zima, a jak se Rais kdysi obával, i v jeho pronajatém pokoji byla v zimě taková zima, že zamrzala voda v umyvadle. Hrát potom se zkřehlými prsty na varhany bylo obtížné. Zima způsobila to, že Rais začal trpět akutním kloubním revmatismem a často měl horečky. Přestěhoval se proto do pokoje nad hostincem, který byl teplejší a útulnější.

Když nemoci Raise přešly, začal se kromě čtení a psaní věnovat svému dalšímu koníčku – turistice: „...*prochodil jsem vždy celou širokou krajinu. Sám nebo s některými kolegy. V Trhové Kamenici jsem si hned v prvních dnech svého pobytu vyběhl na vrch Zubří, k jeho bílé kapličky...*“ (K. V. Rais, 1959, 50). Od této kapličky viděl Rais údajně věž kostelíka v Borové⁵² a okamžitě si vzpomněl na Karla Havlíčka Borovského. Popisuje to jako jeden z nejkrásnějších okamžiků. Postupem času se začíná Rais věnovat i hudbě. Z jičínského ústavu přijde každý rok nový učitel, takže učitelský sbor

---

⁵² Toto Raisovo tvrzení bylo asi nejtvrdějším oříškem k rozlousknutí. Věž kostelíka v Borové je vzdálena vzdušnou čarou od Zubří asi 18 kilometrů. Mezi oběma kostely, které oba leží v přibližné nadmořské výšce 650 metrů, se nacházejí dva zalesněné hřebeny o téměř stejné nadmořské výšce. Vzhledem k tomu, že kostelík v Borové je na strmém kopci a sám je poměrně vysoký, bylo by teoreticky možné jej ze Zubří vidět. Skutečnost je taková, že jsem Zubří několikrát navštívil s dalekohledem a snažil se kostel spatřit, avšak marně. Domnívám se tedy, že Rais spíše znal směr, kterým Borová leží a pouze se domníval, že kostel vidí. Další možností je, že si kostel spletl s jiným objektem.

se téměř obmění. Díky tomuto se v Kamenici začaly uskutečňovat kulturní pěvecké a recitační večery⁵³. Později přibýlo ještě i údajně výtečné loutkové divadlo. Toto všechno bylo prvním impulsem pro založení besedy Neruda. „V tu dobu se jednou po takovém představení stalo, že jsme se se známým milým občanem rozhovořili o místních poměrech a řekli jsme si, že to hlavní stále zde chybí, že tu není knihovna a že se nečtou ani noviny. Debatovali jsme, uvažovali a výsledkem byl úmysl založiti zde vzdělávací besedu, aby se z příspěvků jejího členstva odbíraly noviny i jiné časopisy, a aby se zde pořídila řádná knihovna.... Do činnosti besední jsme pojali též divadlo a spojili jsme tedy s besedou i místní divadlo ochotnické. Na můj návrh bylo besedě dáno jméno „Neruda“, k čemuž milý náš spisovatel po jistém upřímném odporu svolil.“ (K. V. Rais, 1959, 55). Předsedou besedy se stal řídící Macháček a jednatelem Rais. Nutno podotknout, že beseda svůj úkol splnila, neboť knihovna byla založena a divadlo se hrálo. Dále beseda podporovala četbu novin, pořádala kulturní večírky a přednášky. Po čtyřech a půl letech působení v Trhové Kamenici byl Rais přeložen do Hlinska a po dalších pěti a půl letech do své vysněné Prahy. Tímto Raisovy vzpomínky na Trhovou Kamenici končí.

---

⁵³ Při této příležitosti zmiňuje osobu Karly Burešové, ale pouze v kontextu: „...nová slečna učitelka měla zdravý i lahodný soprán a pěkně deklamovala.“ To je vše, čím se Rais zmiňuje o osobě sobě blízké.

6.1 Shody a rozdíly v zobrazení místních reálií

Tato část práce je věnována rozboru reálií v jednotlivých dílech a jejich komparaci s realitou. Úvodem nutno předeslat, že v díle K. V. Raisa se zobrazení místních reálií příliš neliší. Daleko snáze lze nalézt shody, a to je právě to zajímavé. Je to potvrzením toho, že Rais v beletrii skutečně vycházel ze svých zkušeností, a to bylo pevným podložím jeho tvorby.

K první porovnatelné skutečnosti se dostáváme v popisu rodiny řídícího Králíka (Macháčka). Ve vzpomínkách jsou řídící popsáni takto: „*Tu vkročila jeho choť, paní nevysoká, obtloustlá, s vliďným pohledem...Svému jičínskému bratrovi byl velmi podoben, jenže byl mladší, o něco menší, čímž mi připadal i zavalitější, a vousy i vlasy měl světlé...;ladný, vlnitý účes zpátky od čela...*“ (K. V. Rais, 1959, 19). V Káče jsou však řídící popsáni tímto způsobem: „*Pan řídící Králík, starý už, šedivý, hubený, hlad'ounce přičísnutý, bezvousý, ale červený jako starší ředkvička, s kostěnými brejlemi uprostřed nosu, v krátkém, tmavém šosáčku, s lesklou tabatěrkou v levici, modrým kapesníkem v pravici. Paní řídící, veliká⁵⁴, hodně tlustá, s hlavou v týle, s podbradkem, ale hlásku jako cvrčala.*“ (K. V. Rais, 1968, 9). Rozdíly v postavě řídícího, kdy je jednou popisován jako zavalitý a podruhé jako hubený, jsou zcela jasně vysvětlitelné. Předlohou pro řídícího v Káče byl ředitel z Krásného u Nasavrku – Kutílek. Ve vzpomínkách popisuje Rais skutečného řídícího Macháčka. V popisech paní řídící, i když nejsou nijak dlouhé, se Rais shoduje. Z tohoto vyplývá, že předobrazem řídící Králíkové byla naopak paní Macháčková. Můžeme si tedy klást dvě otázky. Zda byla paní Kutílková fyzicky podobná paní Macháčkové? Nebo proč Rais spojil paní Macháčkovou s řídícím Kutílkem?

Dalším okamžikem, který lze porovnat, je popis domu, ve kterém Rais v Trhové Kamenici pobýval. Ze vzpomínek: „*Bílý domeček pod černou papírovou střechou byl jako klec: jen tři okna měl v patře, tři v průčelí...šli jsme po dřevěných schodech do patra. Pokoj byl veliký, obdélníkový, čistě vybělený, u levé stěny s plechovými kamínky bez plotny; jedno okno měl do ulice, v níž právě naproti stál starý, ale milý domeček, s dvěma okny po každé straně dveří a se zahrádkami před nimi. V rohu levé zahrádky zůstává náš starý pan doktor Brebera, a jeho paní tam má poštu, pravil mi řídící. Druhé okno pokoje bylo v pravé stěně a bylo jím viděti na sousední dvorek i do polí, až na vršek hřbitovu. V pokoji jsem také pozoroval, že podlaha skoro při každém kroku praská, a že stěny jsou tenké.*“ (K. V. Rais, 1959, 22n.). Podobný popis pokoje můžeme zaznamenat v povídce Matka a děti z povídkového cyklu Tři povídky z Vysočiny: „*Díval jsem se oknem, jak se plíží; ještě jsem jasně viděl pruh močálovitých umrzlých luk, ale brzy zmizely,*

---

⁵⁴ Myšleno ve smyslu obézní.

zmizel i hřbitůvek u silnice, zmizela hnědá, sněhem poházená rákosina na rybníce, pole, zahrady – a již byla kolem samá šedivá mlha. Odstoupil jsem od okna a zatopiv v železném bubínku svého pokojíka, usedl jsem na kufr.“ (K. V. Rais, 1955, 7). To, že jde o týž pokoj, je poznatelné podle pohledu, který se Raisovi nabízí z okna. V obou případech je vidět z okna hřbitůvek a pole. Vzhledem k tomu, že Rais bydlel v Trhové Kamenici pouze ve dvou bytech, je jasné, že tento pokoj se nacházel v Raisově prvním bydlišti, jak i sám říká, v domě krejčího Linharta. První popis nám navíc poskytuje i představu o tom, co bylo vidět z druhého okna. Faktem je, že tento pohled do ulice se do dnešních dnů prakticky nezměnil a že i zmiňovaná pošta stojí v Trhové Kamenici na stejném místě. Z obou popisů vyplývá, že Rais v pokoji mnoho nábytku neměl. Je zmiňován kufr a kamna. Vzhledem k tomu, že v tomto pokoji, ve kterém Rais pobýval, byla skutečně abnormální zima, byla jím právě tato kamna považována za nejdůležitější nábytek. My víme, že i tak nebyla tato kamna Raisovi mnoho platná, neboť přesto utrpěl ze zimy celoživotní zdravotní potíže. V rámci ukázky Ze vzpomínek se vyskytuje i věta: „..., místnosti po ní si najala slečna učitelka, a vy budete mít její bývalý pokoj... Snad to nebude tak zlé. Slečna si nikdy nenaříkala“ (K. V. Rais, 1959, 22n.). Zajímavá je pro nás tato věta tím, že je to jedna z mála zmínek o učitelce Karle Burešové, se kterou měl Rais více než přátelský vztah. Paradoxem zůstává, že i Karla Burešová za svého pobytu zde onemocněla, což se jí později stalo osudným. Proč se Rais osobě Karly Burešové nevěnuje více, než jen touto poznámkou, se můžeme jen domnívat⁵⁵.

Když již zmiňujeme dům krejčího Linharta, můžeme zhodnotit i jeho samotného, jednak opět dle Ze vzpomínek a opět dle Matky a dětí. Popis Ze vzpomínek zní takto: *Byl jak vstal od díla, bez kabátu, snad šedesátník, vysoký, hubený, trochu ohnutý, všecek však pružný; prošedlé vlásky měl hladce učesané, očka živá, hrbolovitý, dlouhý, přihnuty nos, zvadlá ústa a byl oholen, jenomže šedavé strniště zas vyráželo.*“ (K. V. Rais, 1959, 22). Popis v Matce a dětech zní velmi podobně: *„Byl velký, ale suchý, v půli prohnutý a při chůzi se vážně houpal. Obličej měl bezvousý, hubený, nos hodně dlouhý, oči malé, ale žhavé; úzké a vráskovité čelo lemovaly krátké, hladce přičísnuté šediny, uši mu poněkud odstávaly. V domě chodil jen ve vestě, jež nebyla zapjata, na dlouhých rukou se mu klátily široké rukávy, končící úzkým límečkem; prsty měl dlouhé, suché, ale velmi kloubnaté, jak u krejčích bývá.*“ (K. V. Rais, 1955, 7). Jak již bylo řečeno, tyto dvě ukázky se v mnohém

---

⁵⁵ Možností může být i to, že by se paní Raisové asi moc nelíbilo, kdyby její choť vzpomínal na jinou ženu. Zároveň, když si uvědomíme, že paní Raisová byla nástupkyní za zesnulou Karlu Burešovou na učitelském místě i v Raisově životě. Pravdou zůstává, že dle vyprávění pamětníků docházel Rais ještě přes půl roku k hrobu Karly Burešové a údajně je to i místo, kde se setkal se svou chotí Marií Hroznou. Faktem také zůstává, že Rais napsal naříkavé verše pro svou zesnulou lásku (viz. přílohy).

shodují. Je vidět, že křejčí byl vysoký, bezvousý, měl křivý nos a kloubnaté prsty. Dále Rais říká, že i na svůj věk byl velmi čilý a doma si na eleganci v odívání moc nepotrpěl.

Dalším momentem, který stojí za srovnání, je Raisův popis školáků, které učil. Je mi poněkud záhadné, proč Rais popisuje třídu smíšenou, když sám učil pouze v třídě dívčí. První popis dětí je opět Ze vzpomínek: „*Všechny byly skromné, všechny z rodin nebohatých, a snažil jsem se je poznati i jejich domácí život. Nejednou mi některých bývalo líto, když dlouho do podzimku přicházivaly bosy neb i v dřeváčkách. Vesnické musily brzy ráno vstávat, jíti z domova za šera, a oděv také všechny nemívaly dosti teplý, ač se rodiče pečlivě o ně starali. Přicházivaly zardělé, vymrzlé, ale v třídě jim pak bylo dobře. Polední strava těch přespolečných také nebývala skvělá, a nejednou jsem se smutně zadíval na jejich chléb. V polední hodinné přestávce zůstávaly ve třídě, ledaže si některá odběhla někam do krámu, aby koupila, co měla přinést domů mamince, nebo šla do jiné třídy podívat se na mladšího bratříčka nebo sestřičku. Snědly si, co si v kabelce z domova přinesly, vyprávěly si, zasmály se a některé si chvílku třeba i zdřímly. Kamna pěkně hřála, žaludek byl nasycen a únava po časné cestě z domova byla pořádná. Měl jsem ty děti rád a mohu říci, že mi dosud někdy v mysli vystupují jednotlivé jejich postavičky, že vidím jejich úsměv a slyším i jejich hlas. Snad si na mne také někdy vzpomenou...*“ (K. V. Rais, 1959, 38). Druhý popis se zachoval pro porovnání z povídky Školáci, která je v povídkovém souboru Tři povídky z Vysočiny: „*Často mi jich bývalo líto, ale nejednou jsem se také nad nimi zasmál...Nebyli doma od časného rána; když nad vesnicí v horském úvale bylo ještě temno, když hvězda nad lesíkem teprve zhasínala a v domcích, po stráni rozsetých, mrkala osvětlená okénka, vyhlížející z obložených stěn, ty děti se již scházely před Kudláčkovým stavením...Když přišli do školy, byli ověšeni bílými chumáči, ale tváře jim planuly nejzdravějším ruměncem. Sedli do starých lavic, uložili kabelky, pověsili rukavice na šňůrách, zatáhli „uši“ do čepic, vybalili se ze šálů a šátků, kdo měl, svlékl vrchní kabát, jiný z hadrů vybalil bídné střevíce a když po chvíli počalo učení, svítily jim oči jako třpytné granáty...Přes oběd zůstávali ve škole, vyndali své krajíce černého a mazlavého chleba, zámožnější jablko nebo hnětinku prachandou posypanou, a rokující, přečkávali chvíli, než se domácí školáci od teplých obědů opět scházeli. Někteří zatím u kupce nakoupili soli, koření neb oleje pro domácnost. Jiní usedali u záhřivných kamen a pojedše, podřimovali; zvláště ti menší cvalíci usnuli někdy doopravdy. Odpůldne bylo malým čekati na větší; sami se na cestu nevydali, vždyť by byli zapadli.*“ (K. V. Rais, 1955, 55). V obou ukázkách je vidět, že Rais na děti vzpomíná opravdu s láskou, cenil si jejich skromnosti, mrzela ho jejich chudoba. Taktéž je krásně vykresleno, jak těžkou cestu do školy musely v zimě děti podniknout. V obou případech je také vidět, že děti chodily do školy rády a na vyučování se těšily. Zajímavou shodu shledáváme na konci obou ukázek. Rais popisuje totožně

dětský oběd, eventuelně návštěvu obchodu. Shodně je též vykresleno usínání dětí u kamen.

Do této chvíle byly v práci zmiňovány skutečnosti, které Rais líčí shodně ve vzpomínkách i povídkách. Následují příklady, kde tomu tak není a kde se tedy projevuje rozdíl mezi nonfiktivními memoáry a potřebami beletristické fikce. Rais ve svých vzpomínkách zmiňuje, že se v Trhové Kamenici málo čtou noviny. Proti můžeme postavit hned několik příkladů ze samotné Raisovy tvorby. Jako první zmiňujeme povídku Pro číslo, kde krejčí Sýkora neváhá urazit ve sněhové vánici několik kilometrů, jen aby si došel pro nový výtisk novin. Druhým příkladem může být povídka Špačci, kde oba zámečtí páni čtou po obědě noviny. Pan Rozvora čte noviny české a generál Zubr německou – Politik. Dalo by se oponovat tím, že oba páni jsou z vyšších vrstev a tam se dá čtení novin očekávat. Co však krejčí Sýkora, člověk obyčejný? Bude asi pravdou, že se v Trhové Kamenici četly noviny méně, než třeba v Praze, ale že by se nečetly vůbec nebude pravdou. Rais tuto tezi napsal spíše s úmyslem, aby vychválil osvětou činnost besedy Neruda, které byl spoluzakladatelem.

Když již zmiňuji samotnou besedu Neruda, je zajímavé, jak kulantně Rais obešel problémy se založením besedy. Ze vzpomínek: *„V tu dobu se jednou po takovém představení stalo, že jsem se se známým milým občanem rozhovořili o místních poměrech a řekli jsme si, že to hlavní zde stále chybí, že tu není knihovna a že se nečtou ani noviny. Debatovali jsme, uvažovali, a výsledkem byl úmysl založiti zde vzdělávací besedu, aby se z příspěvků jejího členstva sbíraly noviny i jiné časopisy, a aby se pořídila řádná knihovna. I ty touhy zde byly, aby příští beseda pořádala vzdělávací večírky a na sále i větší hudební a deklamatorní akademie. Myšlenka byla pronesena, a nepustil jsem ji s myslí. Když jsem připravil stanovy, svolali jsme schůzi občanstva, mužů i žen. Do činnosti besední jsme pojali též divadlo a spojili jsme tedy s besedou i místní divadlo ochotnické. Na můj návrh bylo besedě dáno jméno „Neruda“, k čemuž milý náš spisovatel po jistém upřímném odporu svolil.“* (K. V. Rais, 1959, 55). Onen upřímný odpor, který je zde velmi kulantně zmiňován, byl, jak víme, poněkud ožehavější záležitostí. Neruda nechtěl svolit k tomu, aby beseda nesla jeho jméno, neboť tvrdil, že *„... toto patří mrtvým a ne živým...“*, ale nakonec se nátlaku Raisovu podvolil. Jen poznámkou je třeba se zmínit, že oním milým občanem, o kterém se mluví v úvodu, byl pan Jan Nevole, zmiňovaný také jako pan Rozvora v povídce Špačci.

V závěru budou ještě zmíněny dvě reálie, které Rais ve svých memoárech popisuje. První je budova fary. Ze vzpomínek: *„Kamenická farní budova je stavba mohutná, a řídící mi o ní povídal, že prý to vlastně kdysi býval lovecký zámeček, a že je podle toho stavěna. Co je na tom pravdy nevím, vnitřek její byl skutečně neobvyklý: síň byla velmi prostorná, na obyčejné stavení zbytečně veliká, mohutných stěn, klenutí, a pokoje byly*

jenom na východ a na jih.“ (K. V. Rais, 1959, 20). Tento Raisův popis je naprosto přesný a vystihuje skutečný stav budovy tak, jak ji můžeme shlédnout i dnes. Jedná se opravdu o barokní budovu s prostornými interiéry, které jsou dnes určeny hlavně ke slavnostním událostem a ve kterých dnes sídlí místní muzeum.

Druhou událostí, kterou Rais zmiňuje, je požár kostela, o kterém Raisovi vypráví řídící Macháček. Ze vzpomínek: „*Také mi vyprávěl, že před nějakým rokem za tmavé, bouřlivé noci blesk udeřil do chrámové věže a zapálil ji. Hořela mohutnými plameny, příšerně osvěcovala všechn vřkolní horský kraj; na faře i ve škole měli hrozné úzkosti, kam se zvrátí, zda ne snad na jejich střechy... Bohudík, padla přímo do náměstí. Chrám byl potom opravován a zbudována nynější štíhlá, velmi ladná věž.*“ (K. V. Rais, 1959, 20). Tato událost je zanesena v místních kronikách. Konkrétně se jednalo o 25. 04. 1874, kdy v 21 hodin udeřil blesk do věže kostela a zapálil ji. Tedy i v tomto je Raisův popis poměrně přesný, stalo se tak tři roky před Raisovým příchodem.

Závěrem této kapitoly bych podotkl, že oba výše uvedené úryvky vyvolávají překvapení, kolik událostí a podrobností si Rais pamatoval a kolik detailů je faktograficky správných. Skutečnosti, ve kterých se Rais mýlí, lze přičítat spíše časovému odstupu nebo tomu, co vyhovuje potřebám beletrizace.

6.2 Přílohy k dílu *Ze vzpomínek*:

Obr. 14 Škola v Trhové Kamenici.

Obr. 15 Deska připomínající působení K. V. Raise.

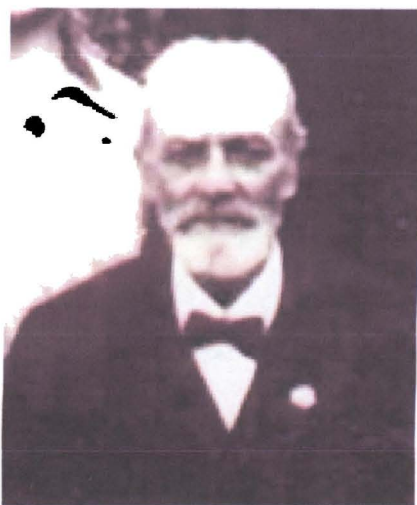
Obr. 16 Pomník na K. V. Raise v Trhové Kamenici. Stojí na místě, odkud se K. V. Rais poprvé po Kamenici rozhlédl.

Obr. 17 Detail nápisu na pomníku.

Obr. 18 a 19 Domy, v nichž bydlil K. V. Rais. Foto vlevo, dům krejčího Linhart. Dům vpravo je formanský hostinec U Knížete.

Obr. 20 Fotografie řídícího Václava Macháčka, který přijímal Raise na školu do Trhové Kamenice.

Obr. 21 Historická fotografie Trhové Kamenice. V čele náměstí stojí kostel, vpravo od něj se nachází budova fary, vlevo od kostela se nachází domek krejčího Linhart, kde Rais bydlel.

Obr. 22 Kostel v Trhové Kamenici s novou věží.

Báseň, kterou napsal K. V. Rais, pro zemřelou Karlu Burešovou.

Za Karličkou

Klidně zdřímni ve hrobečku,
růže bledá, dítě mé,
již mi Tvoje srdce zlaté
nikdo, nikdo nevezme.

Naposledy na Tvé čelo
skláním hlavu znavenou,
ale věčně uchovám si
lásku Tvoji plamennou.

Klidně dřímej ve hrobečku,
bledý, dobrý anděli,
země matka všecky rány
bez bolesti zacelí.

Nuž kopej, kopej, hrobníku,
tu jámu v zemi ztuhlé,
vždyť do ní dneska zahrabu
své srdce v úzké truhle.

Však tuhle vedle hrobníku,
pro hrob nech jeden místa,
vždyť moje hlava znavená
se za srdcem jít chystá.

Já chtěl Tě vésti k oltáři,
a do země tě vkládám.
Ten bol svůj němý žaluji
jen lesům svým a ladám.

Ale ty mlčí – pohnuty –
mír děsný vane kolem,
já dále kráčím sám a sám
jen se svým velkým bolem.

Já hlavu tisknu do dlaní
a vlasy žalem rvu si –
mé srdce dříme pod zemí,
to dusí mne, tak dusí.

Má hlavo, hlavo jediná,
mé usměvavé robě,
mé blaho štěstí jediné,
jak je Ti dole v hrobě?

Já jedenkrát jsem blaze snil,
ach, sen ten byl tak milým,
teď vše mi hrobník zakopal,
já zšílím, hořem zšílím!

Mé srdce hrozí puknutím
a slzy v hrdle dusí ...
To není pouhá písnička,
to ze srdce jsou kusy.

(neznámý dobový tisk, Krajská knihovna Pardubice)

7. Drobnější díla vztahující se k Trhové Kamenici

7.1 Povídka *Matka a děti* – stručný obsah a rozbor

První povídka z cyklu *Tři povídky z Vysočiny* je nazvána *Matka a děti*⁵⁶. Tato povídka se odehrává v Trhové Kamenici. Hlavní postava, venkovský učitel⁵⁷, zde bydlí u krejčího Strnádky a je požádán, zda by nemohl sepsat dopis pro výměnkářku Pařízkovou. Výměnkářka Pařízková vychovala čtyři syny: jeden je doma na hospodářství a ostatní se rozlétli do světa. Nikdy se již stařícké matce nevrátili, i když ona si to tolik přála a v dopisech jim to psala. Stále jí pouze vyčítali, že je na „pretencích“ ošidila. Stará Pařízková by jim ráda všem vypomohla, nejraději nejmladšímu, ale měla neustále prázdné ruce. Na sobě musela šetřit, když chtěla alespoň něco poslat. Jediné, čeho měla pro všechny dost, byla neopětovaná mateřská láska. „*Ukládala jsem je za mléko a za brambory, které jsem potajmu prodala; utrhovala jsem si sama, prosím, pošlete je Vojtíškově. Druhým již nijak pomoci nemůžu!*“ (K. V. Rais, 1955, 24). Synové přijeli až na pohřeb staré matky a to snad jen proto, že doufali, že babička zanechala dědictví, o které je třeba se přihlásit. Jediný syn, který projevil smutek nad smrtí matky, byl nejmladší Vojtíšek. Ten jediný se nad ostatky matky rozplakal.

V povídce se můžeme setkat pravděpodobně s postavou samotného K. V. Raise, neboť vypravěčem povídky je vesnický učitel. Celé vyprávění je psáno *Ich* – formou a působí dojmem vzpomínek. To, že se děj odehrává v Trhové Kamenici, není autorem nikde přímo řečeno. Autor však píše: „*Teprve nedávno přišel jsem do malého města nad Chrudimkou, abych pracoval před školskými lavicemi, ... Sedě v dumách, slyšel jsem tiché kroky po dřevěných schodech; na dveře někdo zlehka zaklepal. Veděl jsem, kdo přichází; byl to každodenní host na černou hodinku, můj domácí, krejčí Strnádek.*“ (K. V. Rais, 1955, 7). Jak je známo, hned z učitelského ústavu odešel Rais učit do Trhové Kamenice, zde bydlel v podnájmu v prvním patře u krejčího Linharta. Je zde tedy zachyceno to, že Rais bydlel v prvním patře, i to, že jeho domácím byl krejčí. Jasně je to též z toho, že Rais mluví o malém městě nad Chrudimkou, která protéká Trhovou Kamenicí. Chrudimka protéká též Hlinskem, kde Rais působil, ale o něm by nehovořil jako o malém městě a rozhodujícím faktorem zde je pobyt v podnájmu u krejčího.

Rais též popisuje krajinu, kterou viděl z okna svého pokoje: „*...ještě jsem jasně viděl pruh močálovitých umrzlých luk, ale brzy zmizely, zmizel*

---

⁵⁶ Častěji je tato povídka spojována s povídkovým souborem *Výminkáři*.

⁵⁷ Raisovo alter-ego.

i hřbitůvek u silnice, zmizelá hnědá, sněhem poházená rákosina na rybníce, pole, zahrady – a již byla kolem samá šedivá mlha.“ (K. V. Rais, 1955, 7). Tento popis skutečně dokládá zasazení povídky do Trhové Kamenice, neb toto je skutečně obraz, který mohl Rais ze svého okna vidět. Jediným nedostatkem této pasáže je vypravěčovo tvrzení, že viděl rybník. Tento rybník se skutečně u Trhové Kamenice nachází, a to i ve směru, který Rais popisuje, ve výhledu na něj musel ale Raisovi nutně bránit les a mírný kopeček. Rais si spíše zapamatoval rybník ze svých častých vycházek.

V této povídce se vyskytuje pro Raise poměrně netypická záležitost a to ta, že pojmenovává města jejich skutečnými názvy. Zmiňuje Pardubice, Havlíčkovu Borovou, Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod): *„Toho večera mi vypravoval o Havlíčkově slavnosti v Borové. Tenkrát nebylo ještě dráhy přes Německý Brod ku Praze, všichni pražští vlastenci, kteří se slavnosti zúčastnili, jeli z Pardubic...“*. (K. V. Rais, 1955, 8). Kromě dalších velkých českých měst (Olomouc, Brno) zmiňuje Rais i vesnici vzdálenou pouhých pár kilometrů od Kamenice - Veselý Kopec: *„Pomáhala jsem tuhle na Veselém Kopci trhat len,...“* (K. V. Rais, 1955, 12). Toto pojmenovávání měst je neobvyklou záležitostí, u Raise se s tímto jevem setkáváme opravdu jen výjimečně. Často Rais lokality přejmenovává. (Ku příkladu v románu Západ, kde je nedaleké město Hlinsko přejmenováno na Skalsko, nebo v povídce Špačci, kde je Trhová Kamenice přejmenována na Chlum).

Dnes se můžeme jen domnívat, proč tak Rais činil. Vzhledem k tomu, že popisy krajiny jsou v této povídce pouze okrajovou záležitostí a že jde hlavně o líčení příběhu, jsou tyto popisy velmi krátké, zato ale poměrně přesné. Časově je tato povídka zařazena pravděpodobně do období krátce po příchodu Raise do Trhové Kamenice. Můžeme se domnívat, že se jedná přibližně o rok 1877–78.

7.2 Povídka Pro číslo – obsah a rozbor

Hlavní postavou této povídky je krejčí Sejkora, opravdový vlastenec, který, i když má mnoho práce a venku je sněhová vánice, neváhá vydat se na cestu do nedalekého městečka pro výtisk novin. Sejkora je typicky raisovská postava Raisova díla. Člověk, který věří v český národ, jehož největším idolem je K. H. Borovský. Krejčí absolvuje strastiplnou cestu pro výtisk novin a když se vrátí, je celý nedočkavý, aby si je přečetl. Povinnosti pracovní a rodičovské mu to dovolí až pozdě v noci, přičemž musí ještě stále poslouchat lamentování své ženy. Z toho, co se v novinách dočte, je nakonec zklamán, ale i tak je rád, že si mohl své číslo přečíst.

Také tato povídka je zasazena do okolí Trhové Kamenice. Sejkora sice vychází z blíže neurčené vesnice, ale v povídce je dobře popsána cesta, kterou Sejkora absolvuje: „*Brouzдал se sněhem rychle, do vršku šel skoro poklusem... Když vyšel na pláň, v dolíku spatřil horské městečko, také všechno posněžené. S výšiny se dalo celé dobře přehlédnouti: jest rozsazeno tak, že dřevěné chalupy stojí doleji kolem zamrzlé a posněžené Chrudimky a lepší domky jsou vzhůru k návrší, na němž se vypíná kostel, fara a škola.*“ (K. V. Rais, 1955, 32). Dle zmínky o Chrudimce a o rozložení fary, školy a kostela a dle popisu náměstí lze jednoznačně usoudit, že se jedná o Trhovou Kamenici. Ves, ze které tedy Sejkora vyrazil musely být Svobodné Hamry. Popis cesty přes dolík a návrší tomu odpovídají. To, že se jedná o Svobodné Hamry, dokládá Rais i dalším popisem Sejkorovy cesty: „*Na osikách u hřbitova visely spousty sněhu...*“ (K. V. Rais, 1955, 33). Jestliže šel Sejkora okolo hřbitova mohl jít jedinečně ze Svobodných Hamrů⁵⁸. Z dalšího popisu cesty se dozvídáme následující cenné informace: „*Sejkora přeběhl ke kostelu a pustil se s návrší po náměstí. Došel ke kamennému domu na dolním levém kraji, obešel průčelí i bok a malými vrátky vstoupil do dvorka.*“ (K. V. Rais, 1955, 33). Kromě přesného popisu náměstí v Trhové Kamenici, které tak skutečně vypadá dodnes, zanechal Rais další důležitou informaci. Sejkora navštíví místního učitele v jeho bytě, který se nachází v onom kraji náměstí. Z tohoto se můžeme domnívat, že do pozice neznámého učitele se stylizoval sám Rais. Rais skutečně poté, co se odstěhoval od krejčího Linharta, přesídlil do hostince U Knížete, kde nadále žil. Tento hostinec se nacházel právě ve zmiňovaném levém kraji náměstí. Rais zde mimo jiné zachytil svoji tehdejší podobu: „*Za stolem povstal malý mladík, dlouhých kaštanových vlasů, řídké kozí brady, ...a vousiska všelijak zprohýbaná.*“ (K. V. Rais, 1955, 33). Když se podíváme na Raisovy podobizny z jeho mládí, lze uznat tento jeho popis jako přílehlavý. Zároveň je zde Raisem popsán i jeho pokoj: „*V malém*

---

⁵⁸ Stejnou cestu absolvuje i Špatinka v povídce Špačci.

pokojíku, osvětleném slabou září zapadajícího slunce, stála při zdi nízká vystlaná postel, vedle ní stojan s knihami, naproti kufr, stůl plný lejster, u stolu tři židle.“ (K. V. Rais, 1955, 33).

Jak je vidět, i těchto pár úryvků mnoho vypovídá o Raisově životě v Trhové Kamenici. Byl to život chudý, ale díky svému učitelskému působení Rais požíval alespoň úctu místních lidí. Osoba učitele v této povídce je zachycena jako vlastenecký buditel, který působí v těžkých podmínkách. O tom, nakolik je zmiňovaný popis Raisova pokoje přesný, se lze jen dohadovat. Nezachovaly se bohužel žádné fotografie ani jiné dokumenty.

8. Raisovo dílo a dnešní škola

K. V. Rais byl vždy považován za realistu 19. století a je jedním z pilířů tohoto směru české literatury, zároveň bývá počítán k tvůrcům venkovského románu.

Řekne-li se žákům realismus, každý z nich si představí realistického spisovatele, který popisoval vše, jak to viděl, v podstatě si představí kteréhokoliv kronikáře.

Řekne-li se žákům vesnický román, většina z nich se zarazí, že nebude číst dílo věnované nudné vesnici a zemědělským pracem.

Zároveň pro dnešní značně nesečtělou mládež bude i Raisův jazyk dost těžko srozumitelný. Žákům je tedy nutno vysvětlit, že venkov bývá u Raise hlavně kulisou pro jeho děj a že realismus nespočívá v popisování toho, co dělá sedlák od probuzení do usnutí.

Hlavní podstata Raisových povídek je v popisu vztahů mezi lidmi, a to je důležité podotknout. V případě tohoto spisovatele by bylo dobré podpořit výklad ukázkou z nějakého díla. Bude lepší zvolit ukázkou spíše z díla tragického. Lze doporučit například úryvek z *Kalibova zločinu*, kde Vojta Kaliba spáchá vraždu a poté sám umírá. V případě tohoto i jiných děl, je nutné žáky seznámit s předchozím dějem a právě zde, jim podotknout, že nejde o pouhé vykreslení drastické vraždy, ale právě o to, jak některé záporné lidské vlastnosti člověka ničí, ničí i vztahy mezi lidmi a kam až může toto jednání dospět.

Další vhodnou ukázkou může být kterákoliv povídka z *Výminkářů*. Zde je vidět to, jak si děti neváží svých rodičů a jak je trápí. Opět zde můžeme diskutovat s žáky o tom, které lidské vlastnosti jsou zde vykresleny a co způsobuje to, že se lidé stávají doslova bestii bezohlednými, nevážícími si vlastní krve. Záměrně bych volil ukázky, kde se vyskytuje smrt. Žáky toto lehce šokuje, „díky“ tomu jsou schopni soustředit svoji pozornost na výklad.

Zároveň nutno podotknout, že smrt v Raisově podání není taková, aby žáky vyděsila. Americké a jiné akční filmy, na které je dnešní mládež zvyklá, jsou daleko drastičtější.

Ve výuce K. V. Raise je důležitý regionální aspekt jeho tvorby. Pro učitele v lokalitách, o kterých Rais píše, jsou jeho prózy pravým pokladem. Učitel se může v díle zaměřit převážně na tyto popisy. Když jsou žáci seznámeni s konkrétním prostředím a mají k němu vztah, přispívá to k motivaci toto dílo číst, k citové identifikaci s ním. Zároveň žáci velmi rádi hledají v dílech konkrétní realie, které znají. Žáci se mohou zabývat tvorbou map dle Raisových povídek, mohou do map zakreslovat cesty Raisových hrdinů, mohou podnikat výlety po stopách těchto literárních postav. Co je dále zajímavé, žáci se tímto způsobem seznamují s historií svého regionu.

Zjišťují, jak se měnila krajina. Získávají náhled do života svých předků a úctu k hodnotám, které předchozí generace vytvořily.

Všeobecně se však musíme smířit s faktem, že čtenářské povědomí mezi dnešní mládeží značně upadá a sáhne-li dnešní mladý čtenář po knize, bude to spíše Harry Potter než K. V. Rais. Jediným způsobem, jak nezapomenout na tohoto velikána, je vyučovat o něm v hodinách literatury. Ani pak nelze doufat, že mnoho žáků si přečte Raisovo dílo, ale snad když pak uslyší Raisovo jméno, vzpomenou si a řeknou alespoň: „...*jo, to je ten, co psal o tom, jak zabil tu ženskou tou motykou...*“ A vzápětí jim vyskočí v hlavě snad i jiný údaj, snad alespoň ten, že to byl český spisovatel.

9. Závěr

Cílem této diplomové práce byla konfrontace reality a fikce ve vybraných dílech Karla Václava Raise. Zároveň bylo důležité propojit povídku s osobou autorovou a s jeho osudy v tomto kraji.

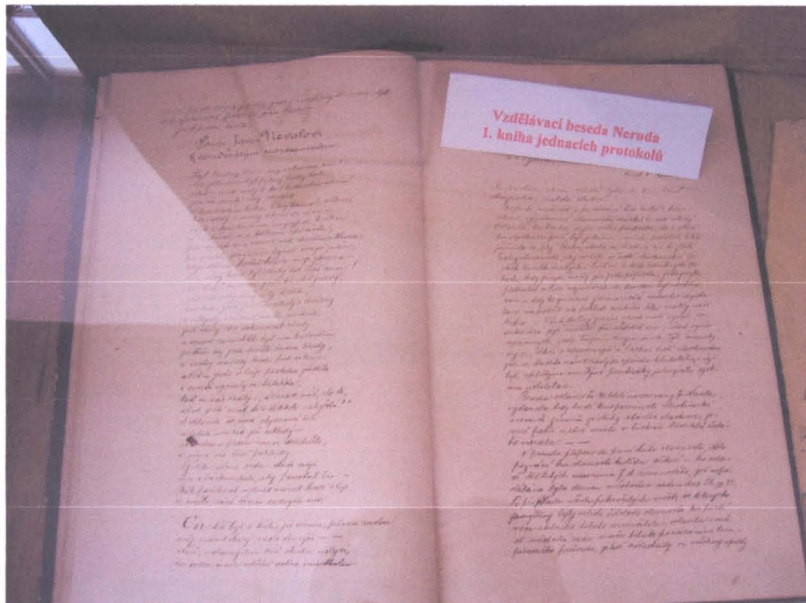
Při této komparační práci bylo třeba zacházet do značných podrobností. Pro práci bylo použito množství dobových materiálů, výstřižků dobových periodik, záznamů v rodinné kronice rodu Nevolů, paměti paní Emilie Nevolové-Grohové, záznamů Muzea v Trhové Kamenici a novinového archivu Krajské knihovny v Pardubicích. Díky všem těmto pramenům jsem získal velmi přesnou a podrobnou představu o situaci v Trhové Kamenici v době Raisova působení. Nezůstal mi utajen ani náhled do běžného života a rodinných poměrů osob, se kterými se Rais setkával a o nichž psal. Vzhledem k tomuto detailnímu seznámení se se situací bylo očekáváno, že v Raisově díle bude nalezeno velké množství neshod. O to více překvapivé bylo zjištění, jak moc Rais realitu ctil. Je až pozoruhodné, do jaké míry je Raisova próza prosycena reálnými detaily, jak jeho díla kopírují i naprosto neznámé a dosud nepublikované skutečnosti ze života reálných postav – Raisových hrdinů.

Je pravdou, jak bylo již mnohokrát zmíněno, že K. V. Rais byl realistou a z podstaty realismu samého vychází lpění na pravdivosti a tím pádem bylo možné s nastalými zjištěními počítat, ale veškerá možná očekávání byla překonána.

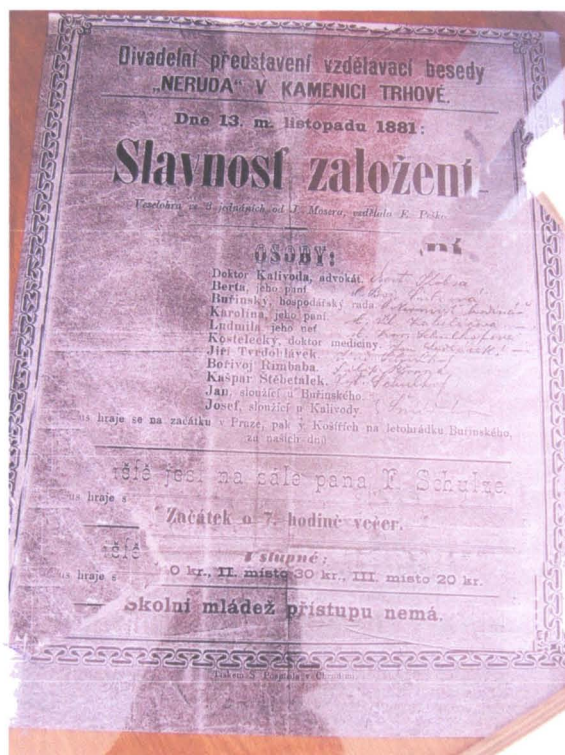
Největší problém této práce spočíval v tom, že Rais věnuje mnoho energie popisům věcí, událostí a skutečností všedních, o kterých neexistují dochované zápisy. Zároveň práci komplikoval fakt, že Rais proslul spíše jako autor realistických povídek s tragickými náměty. Mnoho už bylo řečeno o jeho Výminkářích, ale ještě více o jeho románech. K typu povídek, které jsou námětem této práce, existuje bohužel jen velmi málo sekundární literatury.

I tak ale doufám, že se mi globálně podařilo splnit zadaný úkol a že tato diplomová práce bude přínosem, že opět trochu poodkryje tajemnou roušku dějin české literatury.

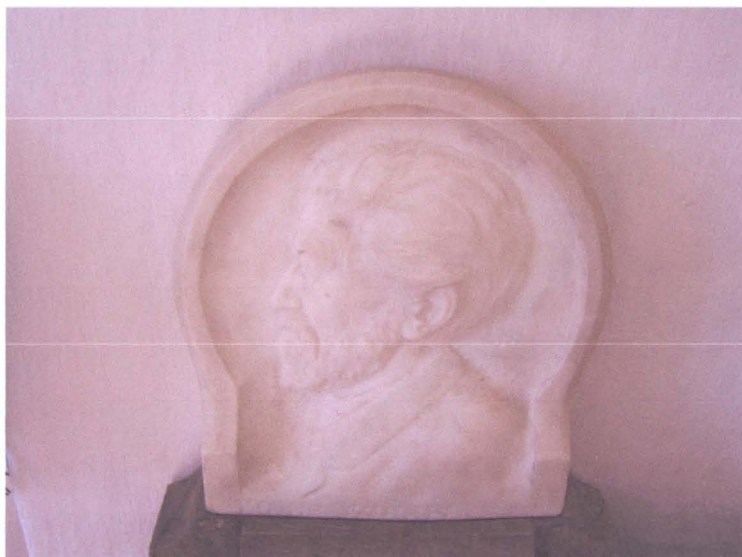
10. Katalogizace předmětů připomínajících pobyt K. V. Raise v muzeu v Trhové Kamenici

Obr. 23 První kniha jednacích protokolů vzdělávací besedy Neruda. Na levé straně věnování k 80. narozeninám Janu Nevolovi.

Obr. 24 Plakát zvučící na divadelní představení besedy Neruda.

Obr. 25 Reliéf K. V. Raise uložený v muzeu. Materiál mramor, autor František Kaván.

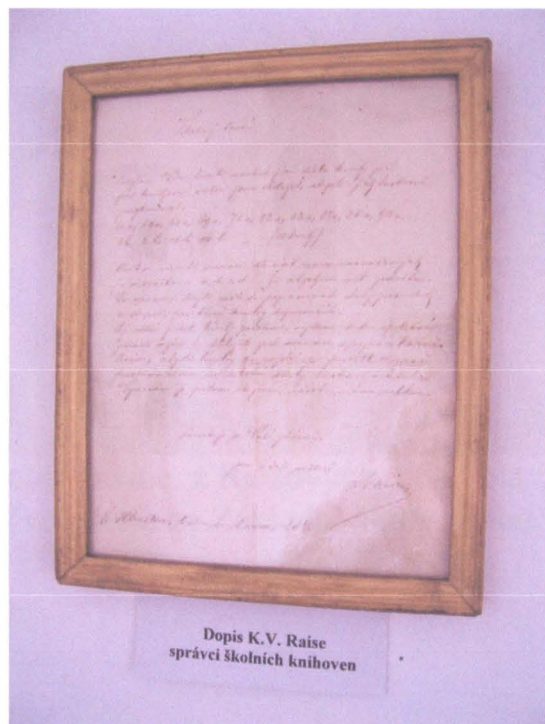
Obr. 26 Prapor besedy Neruda.

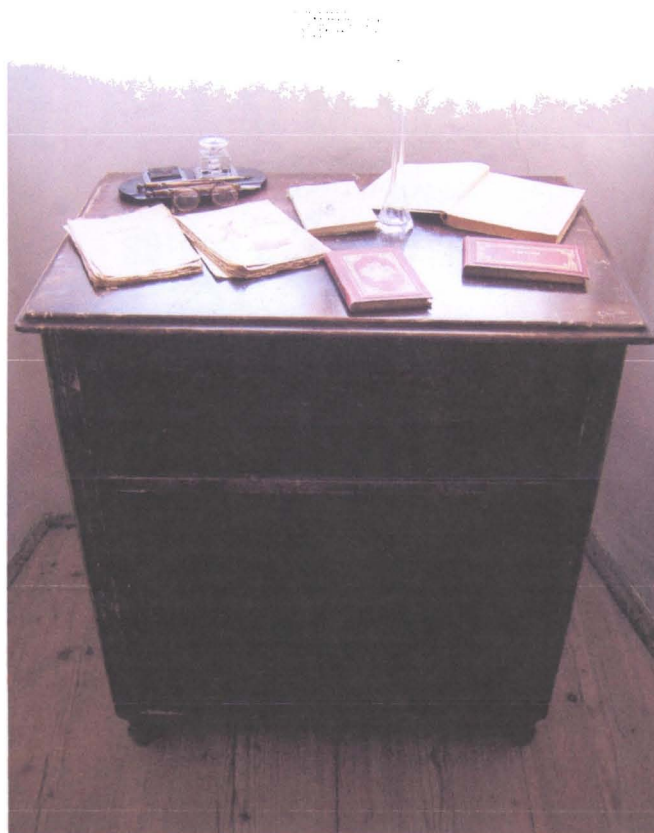
Obr. 27 Busta K. V. Raise se stuhou České grafické unie.

Obr. 28 Stůl – ukázka stolu z dob Raisova působení, dar Aleš Kacálek. Na stole, vlevo dole, kniha Písně pro školní mládež, složil Václav Macháček.

Obr. 29 Dopis K. V. Raisa správci školní knihovny, ve kterém Rais oznamuje zapůjčení knih školní knihovně. Dopis je Raisem vlastnoručně podepsán a je datován: „V Hlinsku 8. února 1884.“

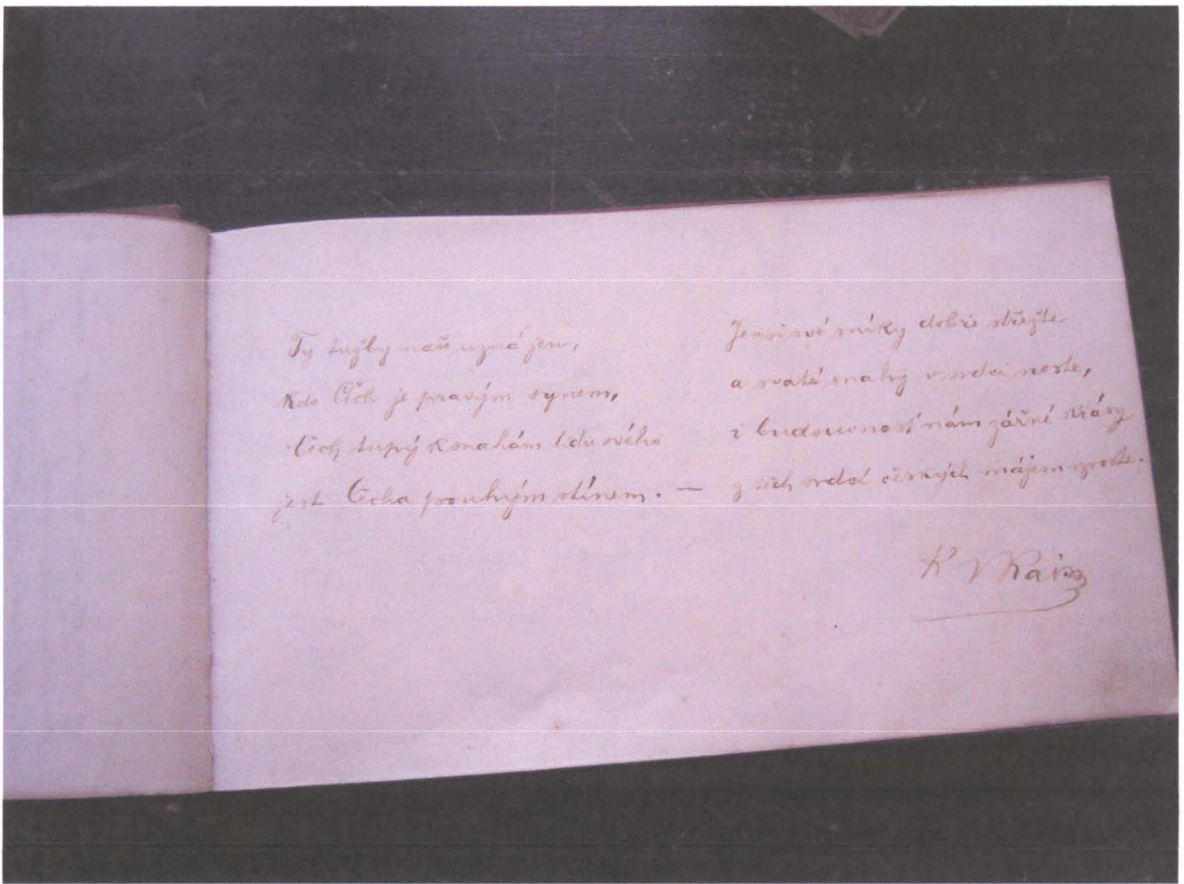
Obr. 30 Stůl K. V. Raisa, který stál v dívčí třídě v Petrylově domě.

Obr. 31 Ukázka školní lavice z Raisových dob. Na stole ukázka učebnic a psacích pomůcek. Zapůjčeno ze Základní školy v Malči.

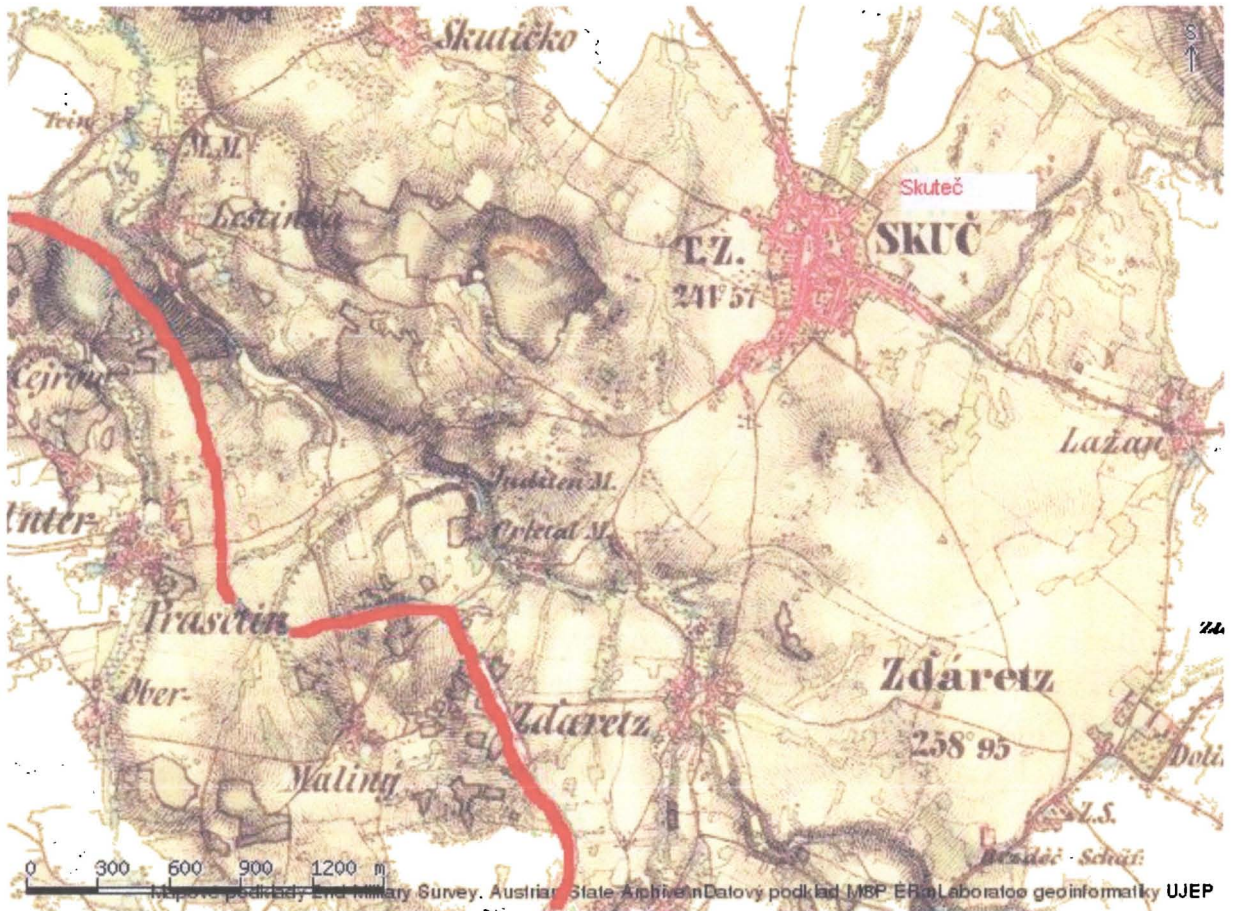
Obr. 32 Notový zápis, který byl majetkem besedy Neruda. Podepsáno v pravém horním rohu: Majetek besedy „Neruda“.

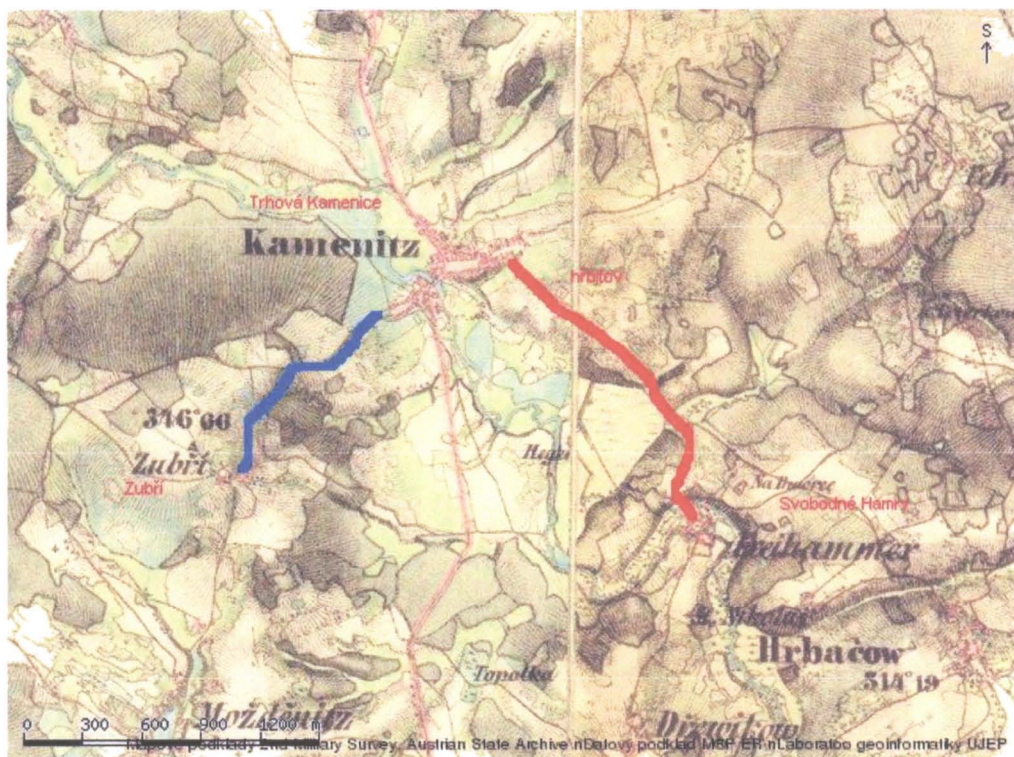
Obr. 33 Báseň, kterou napsal K. V. Rais za svého pobytu v Trhové Kamenici.

11. Mapy vztahující se k tvorbě K. V. Raise

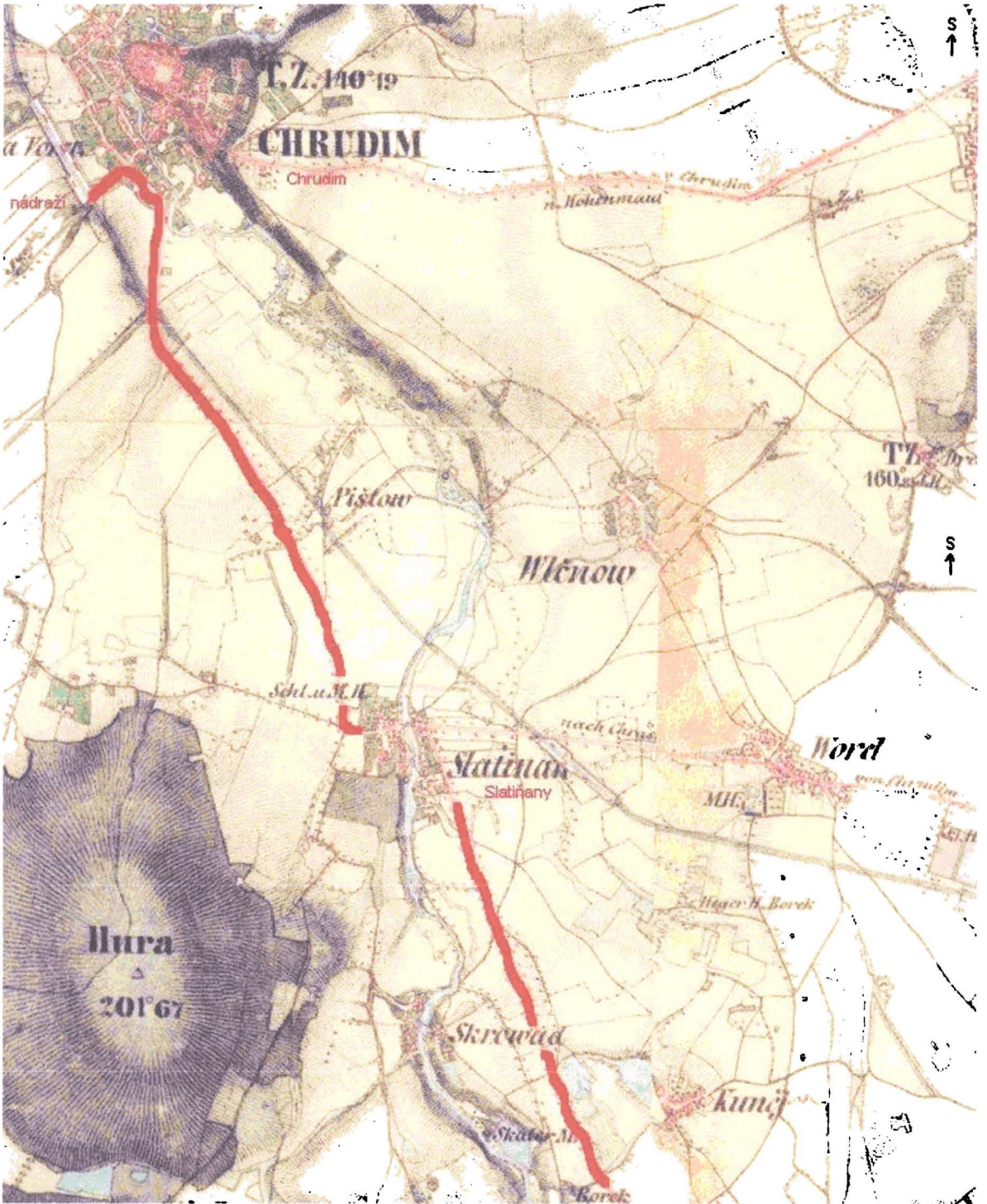
Obr. 34 Dobová mapa. Červeně vyznačena železniční trať Chrudim – Hlinsko. Důkaz toho, že K. V. Rais nemohl při své cestě do Trhové Kamenice putovat přes Skuteč, dokonce ji nemohl přes lesy a kopec ani vidět (viz. Ze vzpomínek). Pravděpodobně jen tušil, kde leží. (zdroj <http://www.mapy.cz>). Uveřejněno se souhlasem PLANstudio spol. s.r.o.

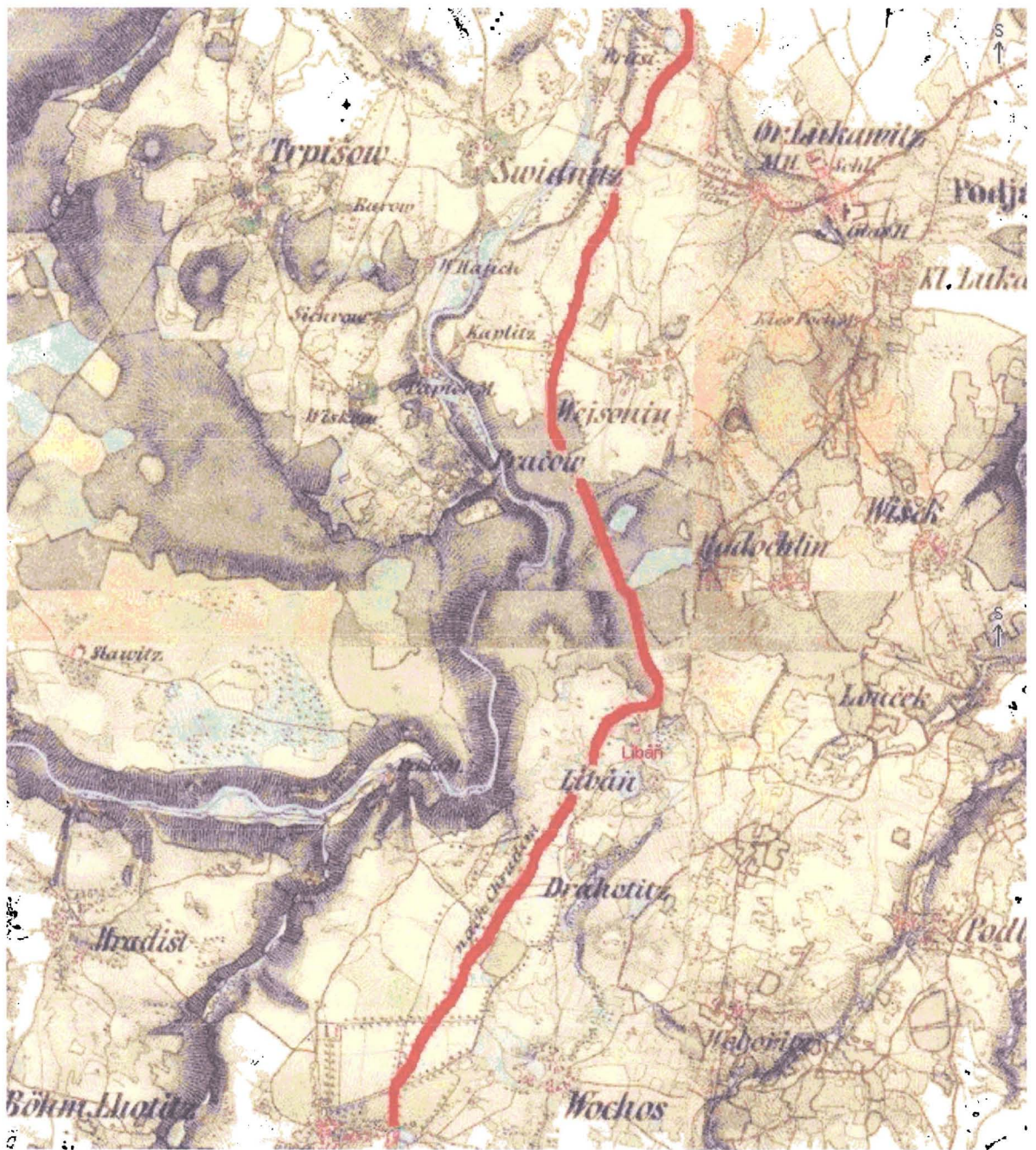

Obr. 35 Dobová mapa. Červeně vyznačena cesta, kterou putoval Špatinka (Špačci) a krejčí Sejkora (Pro číslo) ze Svobodných Hamrů do Trhové Kamenice. Modře vyznačena cesta, kterou chodil K. V. Rais na Zubří, odkud údajně viděl Havlíčkovu Borovou. (zdroj <http://www.mapy.cz>). Uveřejněno se souhlasem PLANstudio spol. s.r.o.

Obr. 36 Shodné trasy v současnosti. Při srovnání je vidět, že od Raisových dob se cesty téměř nezměnily. Zároveň doznačen hřbitov. Tento hřbitov Rais často zmiňuje. (zdroj <http://www.mapy.cz>) Uveřejněno se souhlasem PLANstudio spol. s.r.o.

Obr. 37 Dobová mapa. Pěší cesta učitele Klepetka (Káča) z Chrudimi do Trhové Kamenice. Tuto cestu mnohokrát absolvoval i K. V. Rais. Trasa této cesty se do dnešních dnů nezměnila. (zdroj <http://www.mapy.cz>). Uveřejněno se souhlasem PLANstudio spol. s.r.o.

11.1 *Stopy připomínající hrdiny Špačků*

Nápisy na pamětních deskách na záměčku Svobodné Hamry:

A) V letech 1880 – 1885 zde žil významný bojovník za práva utlačovaných Slovanů, přítel K. H. Borovského a Františka Palackého.

František Alexandr Zach

1807 – 1892

1848- je jedním ze tří velitelů pražské revoluce

1848 – 49 vede vojenské záležitosti Ludovíta Štúra v povstání Slováků

1850 - 76 má vysoké vojenské funkce v srbském knížectví, kde bojuje proti tureckému útlaku

1875 jmenován 1. srbským generálem

1876 amputace nohy po bitvě s tureckými vojsky

1880 odjíždí za starým přítelem, vlastencem, architektem J. Nevolem do Svobodných Hamrů

B) Zámek Svobodné Hamry

Původně renesanční stavba ze začátku 17. století pro majitele zdejší železářské výroby. Po roce 1780 železná huť zemská. Zámek zůstává místem správy statků hamerského a dřevíkovského. Do Svobodných Hamrů v letech 1877 – 1882 přicházel z Trhové Kamenice Karel Václav Rais. Život na záměčku v době pobytu rodiny Jana Nevole a generála Zacha zachytil v románu Špačci a Jak hráli o králi Václavu.

Nápis na náhrobku Jana Nevole na hřbitově v Trhové Kamenici

Jan Nevole

Narozen 15. dubna 1812

Zemřel 12. dubna 1903

12. Seznam použitých pramenů a odborné literatury

- [1.] Doležel, Lubomír. *Heterocosmica – fikce a možné světy*. Karolinum 2003
- [2.] Kol. aut. *Dějiny české literatury III.*. ČSAV. Praha 1961
- [3.] Lehár, Jan, Stich, Alexandr, Janáčková, Jaroslava, Holý, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny. Praha 2004. ISBN 80-7106-308-8
- [4.] Mocná, Dagmar. *Podivuhodný labyrint každodennosti. Fikční svět Povídek malostranských* In. Česká literatura. Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2/2007 str. 145 - 166
- [5.] Novák, Arne. *Přehledné dějiny literatury české*. R. Promberger. Olomouc 1936 – 1939
- [6.] Rais, Karel Václav. *Káča*. Státní nakladatelství dětské knihy. Praha 1968
- [7.] Rais, Karel Václav. *O ztraceném ševci*. Československá grafická unie. Praha 1929
- [8.] Rais, Karel Václav. *Pantáta Bezoušek*. Odeon. Praha 1972
- [9.] Rais, Karel Václav. *Půlpáni*. Československá grafická unie. Praha 1924
- [10.] Rais, Karel Václav. *Špačci*. Československá grafická unie. Praha 1933
- [11.] Rais, Karel Václav. *Tři povídky z Vysočiny*. Krajské nakladatelství Havlíčkův Brod. 1955
- [12.] Rais, Karel Václav. *Výminkáři*. SPN. Praha 1951
- [13.] Rais, Karel Václav. *Ze vzpomínek II*. Československá grafická unie. 1932
- [14.] Rais, Karel Václav. *Ze vzpomínek IV*. Česká grafická unie. Praha 1959
- [15.] Červenka, Jan. *K. V. Rais na Hlinecku*. Pardubice 1984
- [16.] Machytka, Jaroslav. *K. V. Rais – přednáška o životě a díle*. Archiv Krajské knihovny v Pardubicích
- [17.] *Rodová kronika rodu Nevolů*. Soukromý archiv rodu Nevolů
- [18.] Tematicky uspořádané výstřižky z dobového tisku, archivu Krajské knihovny v Pardubicích
- [19.] <http://www.mapy.cz>

13. Resumé

V této práci je rozebíráno dílo českého spisovatele Karla Václava Raise, které se regionálně vztahuje k oblasti Trhové Kamenice, kde Rais pobýval a učil. Cílem této práce je porovnání, jak Rais popisuje trhovokamenický kraj ve svých dílech a jaká byla skutečnost. Součástí práce je i stať o realismu a jeho vývoji, jak v českém prostředí, tak ve světě. Není opomenut ani vývoj Karla Václava Raise jako realistického autora a zároveň je zde zmíněn vliv fikce v Raisově díle. Dále jsou zde rozebírána díla Špačci, Káča, Ze vzpomínek, Pro číslo, Matka a děti, Tři povídky z Vysočiny. Vzhledem k tomu, že k uvedenému tématu existuje velmi málo literárních pramenů, bylo nutné ke studiu problematiky využívat řady archivních zdrojů, méně tradičních materiálů, jako článků dobového tisku a rodinné kroniky rodu Nevolů. Po analýze výše uvedených děl lze konstatovat, že Karel Václav Rais byl skutečně realistickým autorem, který skutečně psal o tom, co důvěrně znal.

The piece of the Czech writer Karel Václav Rais is analysed in this thesis, which is regionally related to the region of Trhová Kamenice, where Rais stood and taught. The aim of this work is comparison of Rais' description of the region of Trhová Kamenice in his pieces and reality. A single part of this work is even the essay about realism and its development, both in Czech environment, and abroad. Development of Karel Václav Rais like realist author isn't missed. Influence of fiction in Rais' pieces is mentioned at the same time. The pieces Špačci, Káča, Ze vzpomínek, Pro číslo, Matka a děti, Tři povídky z Vysočiny are further analysed. Seeing that lack of literary sources exists to stated topics, it was necessary to study these problems from series of archival sources, from less conventional material, like articles in contemporary printing and Nevole family chronicle. After detailed analysis of above-stated sources it is possible to state, that Karel Václav Rais was really realist author, which really wrote thereof, what knew privately and very well.

13. 1 Klíčová slova

Karel Václav Rais, Špačci, Káča, Tři povídky z Vysočiny, Matka a děti, Pro číslo, Školáci, Ze vzpomínek, Trhová Kamenice, Trhovokamenicko, Svobodné Hamry, Fakta a fikce, František Alexandr Zach, Jan Nevole